

Hajdúsági Tükör

11. évfolyam 2. szám

2018. június 27.

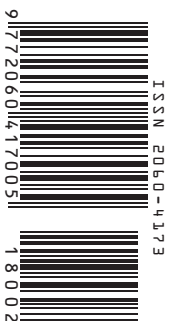
Kulturális és közéleti magazin

500 Ft

A tartalomból:

Tervek és eredmények	3
A Három Király Csataja	5
Harangok Hajdúböszörményben	12
Diplomáciatörténeti érdekességek	16
Vállalati innováció és versenyképesség	18

Varga Gyula

Tervek és eredmények

Beszélgetés Kiss Attila polgármesterrel

A General Electric távozik Hajdú-Böszörményből, de az üzem megmarad, amit a Tungsram cég visz tovább. Milyen pontokban egyezett meg a város a Tungsrammal, illetve milyen hozzávételeket lehet ennek a cserének?

Valóban, több éves bizonytalanság után reményeink szerint végre rendeződött a GE helyzete. Pontosan még nem tudjuk, hogyan fog működni a cég, az azonban bizonyos, hogy ismét Tungsram lesz a neve, s hogy új piacokat keres, és részben új profillal megy tovább, illetve a helyi gyár terjeszkedni szeretne. A tulajdonos Joerg Bauer úrral többször is találkoztam, aki komoly fejlesztési elképzelésekről tájékoztatott.

Az Európai Uniótól kapott támogatás összege folyamatosan csökken a következő években, mit jelenthet ez a magyar gazdaságnak, amely a 4%-os gazdasági növekedést a kormányzati ciklus végéig szeretné fenntartani. Másrészt az önkormányzatok számára mit hozhat ez a jövőben?

Az már évek óta valószínűsíthető, hogy 2020 után jóval kisebb támogatásokat kapunk majd az Uniótól. Ez arra készítet bennünket, hogy a közvetlen brüsszeli forrásokat ismerjük meg, illetve váljunk alkalmassá a fogadásukra, azok aránya ugyanis nem változik jelentősen. A magyar gazdaság már ma sem az Unió forrásai miatt pörög, hisz például az Önkormányzatok támogatására biztosított több ezer milliárdos TOP pályázatok még most indulnak, vagyis ezek hatása majd csak a következő évektől jelentkezik. Mielőtt valaki azonban szobrot emelne az

Unió jótékony támogatása láttán, megemlítem, hogy hazánk hasonló nagyságrendű adó és vám bevételről mondott le a csatlakozáskor, tehát nem adományról van szó az EU részéről.

Hajdú-Böszörményben, annak ellenére (hogy nincs első osztályú futballcsapatunk) gazdag sportélet van. Milyen eredményeket értek el sportolónk és hogyan tervezik az önkormányzat és az egyesületek az együttműködést?

Az ország 33. legnépesebb városa vagyunk. Ez alapján vicces lenne, ha első osztályú csapatot szeretnénk működtetni, legalábbis önkormányzati pénzből. Azt pedig látnunk kell, hogy jelenleg nincs olyan vállalkozói támogatás, amely a városi forrásokat kiegészítené. Többet pedig a jelenlegi teherbíró képességünk nem enged meg. Ennek ellenére szép évadot zártak csapataink. A legkisebbektől a felnőtt korosztályig mintegy 850 igazolt sportolónk van.

Futsalos lányaink megvédték bajnoki címüket, ami a sportágban sem gyakori, nemhogy Böszörmény életében. Minden elismerésem az övék: a szakvezetés, a játékosok és az egyesület (HTE) óriási bravúrt hajtottak végre. A férfi csapat szinte 100 százalékos teljesítménnyel nyerte a megyei bajnokságot, amely szintén dicséretes. Több utánpótlás csapatunk ért el kimagasló eredményt, néhányan az első osztályt ostromolják. Ez azt mutatja, hogy jó műhelymunka folyik a szakosztályban.

Kézilabdában is remekül teljesítettünk, a női csapat megnyerte az NB II-t, de mindkét nem-

ben a többi korosztály is a dobogón végzett.

Kosárlabdában és röplabdában is versenyképesek vagyunk a megyében.

A feladatunk, hogy plusz forrásokat, szponzori támogatásokat tudjunk behozni a rendszerbe, hiszen az ún. TAO támogatást kizárólag az utánpótlás finanszírozására lehetséges fordítani, a versenysport működtetéséhez pedig a jelenlegi keretek szűkösek.

Kérem Polgármester Urat, foglalja össze az elmúlt években megvalósult fejlesztéseket és a terveket a következő időszakra.

A legnagyobb fejlődés a startmunka rendszerében történt. Közel félmilliárd forint támogatással átadtuk a Hajdúsági Vágóhidat és a Húsfeldolgozót, így az Önkormányzat végre a szántóföldtől az asztalig minden területen jelen van: a saját területünkön megtermelt zöldséget, növényeket feldolgozzuk, illetve a Hajdú Tanyán tenyésztett jószágot levágjuk, a feldolgozóban pedig konyhakész állapotba hozzuk. A Hajdú Tanyán teljesen rendbe hoztuk a korábban leromlott ólakat, épületeket, modern körülményeket biztosítottuk az állatoknak.

100 millió forintos támogatással és 40 millió önrésszel felújítottuk a '80-as években épült Városi Sportcsarnok épületét, illetve műfüves pályákat alakítottunk ki a Tizenhárom Vértanú utcán és a Fürdőkertben.

Csoportszobával bővítettük a Csillagvár Óvoda Hétvezér utcai telephelyét, amely évtizedes problémát oldott meg: mostantól vala-

mennyi közparki gyermeket fel tudjuk venni óvodába.

Az első TOP pályázatunk már befejeződött: 10 millió forintos fejlesztést hajtottunk végre a Városi Bölcsődében: játékokat, szakmai anyagokat, informatikai eszközöket szereztünk be pályázati forrásból.

Hajdúböszörményben korábban sokaknak volt szőlője és gyümölcsöse a szőlőkertekben. Mára a szőlőkertek jelentős része elhagyatott, illetve megváltoztak a tulajdonosok és a lakosok is. Mit tervez a város ezzel a területtel a távolabbiakban?

16 szőlőkertünk van, amelyek egy része mára szegényes állapotba került. Az elmúlt évtizedekben az ország több területéről költöztek be szegény, lecsúszott családok az itt található pajtákba, főként azokban a kertekben, ahol elektromos áram van. Egyesek a mindenkori városvezetést hibáztatják, mintha bármi köze lenne/lett volna hozzá. Azt azért figyelmébe ajánlanám ezeknek a nagyon okos embereknek, hogy a pajtákat, viskókat valakik eladták nem egyszer bizonytalan külsejű embereknek. Talán kérdezzék meg őket, miért gondolták, hogy jó tulajdonosai, gazdái lesznek azok, akik ott laknak ma is.

Nos, sajnos a város egykori kedvelt szőlőkertjei ma jelentős problémát jelentenek. Egyelőre a további beköltözéseket folyamatos jelenléttel, ellenőrzésekkel sikerült leállítanunk. A kormány támogatásával mezőgazdasági projekteket indítottunk el. A Bocskai szőlőkertben almaültetvényt létesítettünk a szükséges kiegészítővel (öntözőrendszer, jégfaló stb.). Jelenleg zajlik Bodán egy újabb pályázati forrásból a szőlő

ültetvény telepítés, illetve rövidesen kezdődik a Rákóczi kert megközelítését javító útfelújítás.

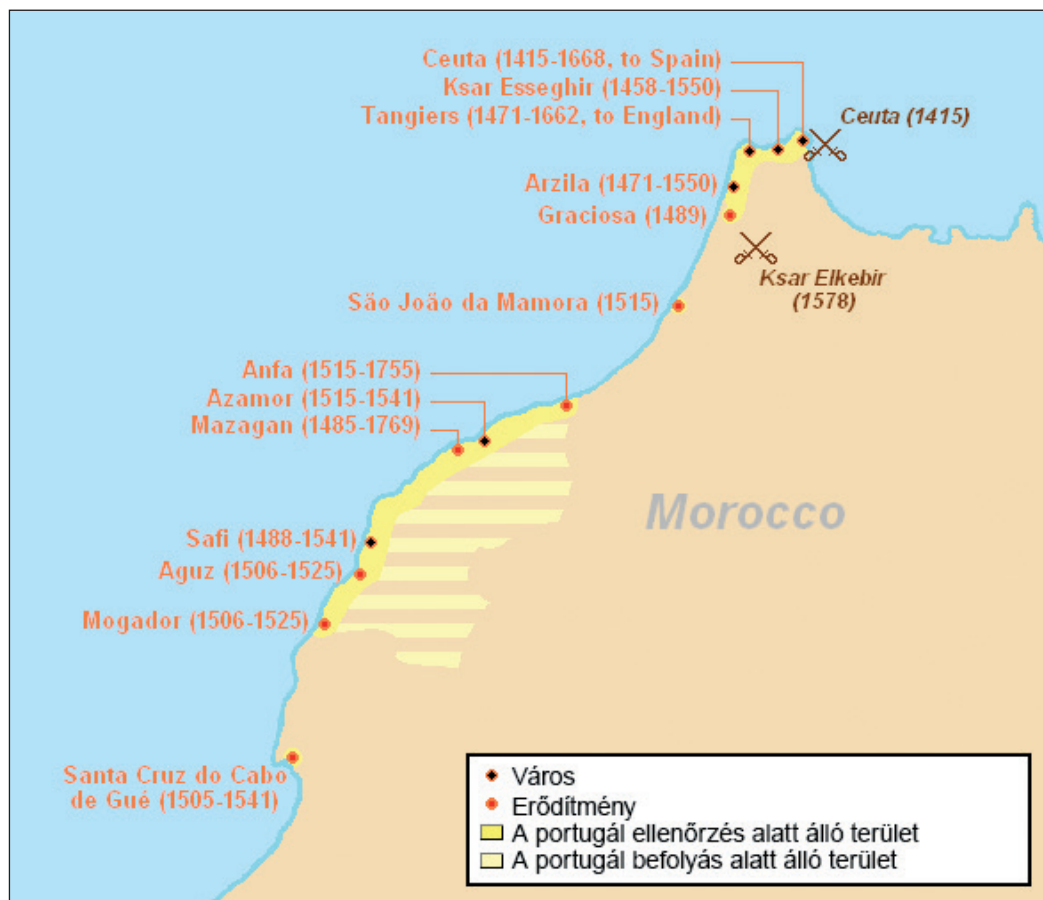
Tervünk, hogy egyfajta példát mutatva vonzóvá tegyük a szőlőkerti gazdálkodást és, hogy valódi eredményeket érjünk el. Mindezeket 40 millió forinttal támogatta a kormány eddig. Szeretnénk, ha a szőlőkertek újra a munka, a pihenés, valamint a szórakozás helyszíneivé válnának.

Borók Imre

A Három Király Csataja

Ütközet a Nagy Erődnél (1578. augusztus 4.)

A szenzációjahajzás leírások gyakran megenednek oly jelzőket egy-egy csata kapcsán, mint „sorsdöntő”, „katasztrófális”, „tragikus”, „nagy horderejű”, „balvégzetű”, „történelmi jelentőségű”.

A csaták és küzdelmek jó része azonban mindig is egy-egy nagyobb hadjárat része volt.

Az ókori görög-perzsa háborúk harcai közül valóban tragikus volt Leonidasz spártai király csatája a Thermopülai-szorosban, Xerxész perzsa uralkodó katonáival. Vagy inkább értelmetlen mészárlás és hiábavaló ellenállás volt? Hiszen még meg kellett vívniuk a helléneknek a szalamiszi győztes tengeri csatát, és egy esztendő múlva Plataia mezején, szárazföldön is szembekerültek Dareiosz fiának csapataival. Csak az itt kivívott görög győzelem bizonyult valóban sorsdöntőnek, csak ekkor kötötték békét a hellének és a perzsák.

Az erejüket hatalmas csatákban egymással összemérő hadviselő felek lehettek a történelem során:

- egész országok, nemzetek (mint Napóleon hadjárataiban);
- vallásilag motivált csoportok (mint a keresztetes háborúk korában);
- országokon belüli háborús frakciók (mint az amerikai polgárháború idején);
- gyarmatosítók és helyi erők (mint a vietnami háborúban).

Mind a négyféle küzdelemre közös, jó példa volt a Három Király Csataja is, Marokkó területén, Portugália ellenében. (1578)

Mi magyarok, gyakran szoktunk panaszkodni gyászos csatáinkra, s azok súlyos következményeire: az augsburgi Lech-mezei balsikerre. és a

muhi csatára, a mohácsi kudarcunkra és a tencsényi vereségre, sőt a Don-kanyar katasztrófájára is. Elfeledjük, hogy más nemzeteknek is megvolt a maguk Mohácsa.

A szerbeknek az első rigómezei csata (1389), vagy a svédeknek a poltavai csata (1709) okozott a vesztes fél számára jövőtehetetlen változásokat. Ezek éppen úgy hatottak a szerbek és svédek történelmi emlékezetére, mint ahogy nálunk magyaroknál hatott a mohácsi csata.

Négyszáznegyven esztendővel ezelőtt, ilyen szempontból is különleges volt ám a Három Király csatája, nemcsak amiatt, hogy az összes uralkodó, aki részt vett a küzdelemben, akár győzött, akár pedig a vesztes oldalon harcolt, nem élte túl ezt a küzdelmet.

Marokkó, a Legszelelő Nyugati Föld

A spanyolok s portugálok számára az Ibériai-félsziget teljes visszahódítása a móroktól (1492. január 1.), nem jelentette az iszlám országok és dinasztiák elleni küzdelem végét, csak azt, hogy a hadszíntér átkerült Afrikába. A Tengerész Henrik trónörökös parancsára elhajózó portugál utazók nyomán hamar megjelentek a luzitán hódítók is, akik már 1415-től kezdve támaszpontokat foglaltak el az afrikai tengerparton, Ceutánál.

Marokkó a földrajzi és történelmi, emberi és vallási ellentétek földje: egyaránt található itt örökzöld erdők és kopár homoksivatagok, termékeny síkságok és sziklás hegységek.

A gyéren lakott sivatagok mellett olyan nyüzsgő nagyvárosok is akadnak Marokkóban, mint

Marrakesh és Rabat, Meknes és Fez, Tanger és Casablanca, Tétouan és Agadir.

Az ország történetében felváltva jelentkeztek a kaotikus anarchia és az erős központosítás, a belső harcok és a törzsi széttagoltság korszakai. A tudományok és művészetek hol virágoztak és beragyogták az egész iszlám világot, hol pedig hanyatlottak, és teljes jelentéktelenségbe zuhantak.

Legalább négy nagy hatású muszlim dervisrend jött létre az ország területén, melyek az iszlám miszticizmus talaján álltak. Ezek tagjait úgy ismerték, mint szent embereket, marabutokat.

A híres iszlám jogi iskolák közül a málikita terjedt el, ez szolgált példaképül, ez volt az eszménykép a különféle dinasztiáknak és különböző uralkodóknak.

Marokkó királyai ebben a korban az arab eredetű Szaadi-dinasztiához tartoztak, Mohamed próféta egyenes ági leszármazottainak vallották magukat, ők voltak a sérifek (kiemelkedettek).

A birodalom lakosai közt főként szunnita iszlámhívők akadtak, de jelentős ősi zsidó közösség is élt itt, akárcsak keresztények. Az Ibériai-félszigetről száműzött muzulmán mórok mellett békésen megfértek az országban a zsidó vallású marránusok is. Ők elkülönülve éltek a többiektől, észak-afrikai gettóknak, melyeket úgy ismertek: mellahok.

Mi a közös a marokkói és a magyar történelemben?

Mindkét országra nagy fenyegetést jelentettek az oszmán-törökök hadjáratai. Egyiptom elfoglalása, 1517 után megnyílt a lehetőség, hogy Nagy Szulejmán török szultán meghódíthassa szinte egész Észak-Afrikát. A hódító halálakor (1566) már a törökök volt a líbiai partvidék (Kireneika és Tripolitánia), éppúgy, mint a mai Tunézia és Algéria partmenti területei is. Az oszmán hódítók következő logikus célpontja nem is lehetett volna más, mint Marokkó területe.

Ebben az időben Abdallah király uralkodott Marokkó földjén. (1557-1574) Úgy jutott a trónra, hogy a saját apját török janicsártisztekkel gyilkoltatta meg. Még tulajdon öccsei élete sem volt biztonságban tőle. Éppen emiatt, két fivére is, kénytelen-kelletlen, de a törökökhöz menekült.

Mivel ellenfelei az oszmánok szövetségesei voltak, ő maga külpolitikájában a keresztény nagyhatalmakra támaszkodott, a portugálokra és a spanyolokra. Emiatt nem is támogatta a muszlim moriszok felkeléseit az Ibériai-félszigeten (1568-1571).

Ehelyett inkább belpolitikai változásokat hajtott végre. Az még nem zavarta volna nagyon alattvalóit, ahogy a családján belüli ellenlábasaival elbánt. Ám az már annál inkább, mikor az uralkodásával elégedetlen szúfi derviseket és marabutokat, valamint a muzulmán jogtudósokat kivégeztette. Hiába folytatott feltűnően jámbor életmódot, mindenki gyűlölte Abdallah királyt.

Mikor 1574-ben meghalt, polgárháború tört ki. A halott király fia, Mohamed herceg, alig két esztendő múlva, kénytelen volt elmenekülni, mivel elűzött unokatestvérei visszatértek az országba.

Őket osztatlan lelkesedéssel fogadták a marokkóiak. Mohamed, mint hivatalos trónörökös, a portugálokra támaszkodva kívánta visszaszerezni hatalmát az ország felett. Lisszabonba menekült, onnan uszította őket a saját népe ellen.

Az új uralkodó, Abd-Al Malik lett (1576-1578), akit a keresztények Muláj Moluco néven ismertek. Ő a keresztények helyett inkább a törökökre támaszkodott. Öccse, Ahmed el Manszúr hivatalosan is trónörökös lett. Mindkét fivér 17 esztendőig raboskodott az oszmánoknál, így alaposan megismerték őket. Még a híres lepantói csatában is részt vettek, 1571-ben. Segítettek a törököknek elfoglalni Tuniszt, 1574-ben. Ennek végzetével, a törökök támogatásával visszatértek Marokkóba. Két esztendő alatt az egész ország Abd-Al Málík lett. Az oszmánok pártfogoltjaként az uralkodó elismerte Nagy Szulejmán szultán unokáját kalifának, Fez városa is a törököké lett egyelőre. Ahmed el Manszúrt a keresztények Muláj Ahmed néven ismerték.

Portugália aranykora

Ceuta megszerzése után, a portugálok egymás után foglalták el a marokkói tengerparton kisebb-nagyobb támaszpontjaikat, építették ki erőrendszereiket, a keleti Oujdától az északi Tangeren át, egészen a déli Agadirig. A muzulmánok dzsihádjára a portugálok is keresztény szent háborúval választak. Hivatalosan ugyan a berber kalózok, Salé és Tétouan tengeri rablói ellen küzdöttek, de ez senkit sem tévesztett meg. A portugál nemesemberek egyfajta apródiskolának tartották Észak-Afrikát, ahol mindenkinek kötelező volt egy ideig harcolni a „hitetlenek” ellen.

A portugál hajósok felfedezései, majd a Jóréménység-fok megkerülése, és Vasco de Gama indiai expedíciói (1498) drámai módon felértékeltek a marokkói partvidéket. Nemcsak katonai támaszpontok épültek itt, de egyben kereskedelmi lerakatok is. Az egzotikus keleti fűszerek és a drága elefántcsont, a hatalmas aranykészlet s a fekete rabszolgák jelentették a portugálok számára a zsákmányt, melyért érdemes volt sokat kockáztatni, tengeren és szárazföldön egyaránt. Özönlött a luzitánokhoz az arany, a szarvasmarha, a búza és a cukor.

A hódításokat egyaránt támogatták a birodalom kereskedői, a portugál nemesemberek, s a papok is.

A portugálok még a spanyolok előtt építették ki a gyarmatbirodalmukat három kontinensen (Ázsiában az indiai Goa és a kínai Macao, Timor s Malakka a Fűszer-szigeteken, a japán Nagaszaki, az afrikai Mozambik és Angola, valamint a Jóréménység foka, sőt Brazília partvidéke Amerikában). De az övék volt Madeira és a Zöld-foki szigetek, éppúgy, mint az Azorok szigetvilága is). Az indián neger rabszolgákkal együtt megjelentek a félvérek: a mulattok s kreolok, a meszticek s zambók is. Ennek a portugál aranykornak és világbirodalomnak vetett véget 1578-ban a Három Király Csataja.

Sebestyén portugál király, az Óhajtott

Sebestyén, portugálul Sebastiao, 1554. július 20-án született a fővárosban, Lisszabonban. A trónon nagyapja, III. János király ült éppen ekkor. Am alig 18 nappal születése előtt, váratlanul meghalt Sebestyén apja, a kijelölt trónörökös. Így hirtelen a csecsemő lett a portugál királyi trón egyetlen, utolsó törvényes várományosa.

Mindössze három esztendő volt, mikor az édesanyja, Joao trónörökös özvegye, Johanna, maga is elhalálozott. Ő nem volt más, mint V. Károly német-római császár leánya, II. Fülöp spanyol

Sebestyén portugál király
(Fotó: Internet)

király testvére. Három év múlva, 1557-ben, követte menyét a sírba, III. János portugál király is.

Ettől kezdve, a kiskorú királyt nagyanyja nevelte, aki a kasztíliai uralkodó leánya volt. (1557-1562), papok és jezsuita szerzetesek segítségével. Halálán a nevelését nagybátyja, az idős Henrik bíboros vette át. (1562-1568). Csak akkor kezdett el a maga feje szerint uralkodni, mikor 1568-ban, tizennégy évesen, nagykorúnak nyilvánították. A fiatal uralkodó teljesen belemerült a lovagi történetek olvasásába. Egy idő után a keresztes háború eszméjének megszállottja lett. Fanatikusan vallásos és közismerten makacs emberként meggyőződésévé vált, hogy Isten őt, a gyermeket választotta ki, hogy felszabadítsa Jeruzsálem városát a pogány törökök uralma alól. Mindent ennek a céljának rendelt alá. Fiatalember lévén, még nem nősült meg, s nem volt saját gyermeke sem. Olyan magabiztos volt, hogy még egy trónörökös sem volt kijelölve, baj esetére. Sebestyén király számára sem jöhetett volna jobbkor az elűzött marokkói trónkövetelő, Mohamed herceg érkezése. Így nem is volt talán olyan nagy csoda, ha a két fiatalember hamar megegyezett egymással. Az alig 24 esztendő s Sebestyén invázióra határozta el magát Marokkó ellen. Fülöp így értékelte tervét: Ha ez sikerül, nagyszerű unokacsénk lesz, ha elbukik, gyönyörű új királyságunk!”

Keresztes hadjárat Afrika ellen, Jeruzsálemért

1578. június 24-én indultak el a portugál hadiflotta hadihajói déli irányba, a Földközi-tengeren át. A megszálló köteléket legalább ötszáz

hajó alkotta. Portugál evezős gályák és hatalmas méretű csatahajók (galeasszok), éppúgy akadtak köztük, mint ahogy kisebb-nagyobb vitorlások is. A lehető legészakibb ponton, Tangernél szálltak partra. El kellett dönteniük, merre haladjanak tovább. A tengerészek azt javasolták, haladjanak hajóikon dél felé, és a tengerparti megerősített portugál erődítményekben töltsék fel készleteiket: étel és ital, takarmány és ember várta őket az erődökben. A szárazföldi katonáknak más véleményük volt: mivel kevés ellátmány akadt, azt javasolták, még azelőtt semmisítsék meg a teljes marokkói hadsereget, mielőtt a magukkal hozott tartalék elfogyna. Hamarosan kiderült a hódító hadjárat során, a portugálok műveletlenek és rosszul felszereltek, kegyetlenek és erőszakosak, ugyanakkor tapasztalatlanok s kevésbé rendezettek voltak.

Tanger után, délkeleti irányba haladva, először Arzila városánál tartottak hosszabb pihenőt a reménybeli hódítók. Ezen a helyen csatlakozott a keresztény hadsereghez a marokkói trónkövetelő, Mohamed herceg is, aki haterzer lovas hozott magával. Ő is azt javasolta, hogy a szárazföldön haladjanak tovább, az ország belseje felé. Azzal kecsegtette a megszállókat, hogy özönljenek majd hozzá az emberek. Azt is elárulta a keresztényeknek, hogy Abd-Al Málík király és a trónörökös, Ahmed el Manszúr nincsenek felkészülve még a küzdelemre. Így történhetett meg, hogy a portugálok sikerült egy szűk völgybe csalogatniuk a marokkóiaknak.

Három Király Csatája: a helyszín

Sebestyén király fáradt és kedvetlen, nem túl lelkes csapatai a Loukkos-folyó, egyre szűkülő völgyében haladtak előrefelé, makacsul tartva az irányt, délkelet felé. A portugálok nem mertek eltérni semerre sem, mivel csak így találhattak maguknak elegendő ivóvizet és takarmányt, utánpótlást. Éhség és fáradtság, szomjúság és hőség, betegség és pénzhány zavarja meg az előrenyomulásukat. Az állandó életveszély miatt nem pihenhették ki maukat, szinte sohasem békésen. A lovaknak még takarmány sem jutott elegendő. A portugál előőrs csak félegetett, pusztá földet talált maga előtt. A keresztény derékhad étlen-szomjan vánszorgott előre. Olyan helyet kerestek a portugálok, ahol egyetlen nagy, nyílt csatában megsemmisíthetik a marokkóiak összes ellenállását.

Már vissza sem vonulhattak volna, mivel a távolban feltűntek az ellenség lovas portyázói. Végül a két hadsereg találkozott egymással, egy Oued al Malkavín nevű helyen, melyet a portugálok úgy ismertek saját nyelvükön: Alcazarquibir. Ez az elnevezés tulajdonképpen nem volt más, mint egy arab kifejezés eltorzítása: Nagy Erőd, vagyis El Ksar el Kebir. Itt már várta őket a marokkói hadsereg is. A keresztények egy mély völgyben álltak meg, háttal egy, a tavaszi esőktől alaposan megduzzadt folyónak, melyen csak egyetlen egy, keskeny híd ívelt át. Egyedül ez biztosította a portugálok számára az átkelést a Loukkos-folyó túloldalára.

Három Király Csatája: a résztvevők

Sebestyén portugál király hadserege soknemzetiségű volt. Seregében körülbelül huszonötezer európai katona alkotta a derékhadat. Legalább tizenhatezren portugálok voltak köztük.

Mind a 205 portugál nemesi család elküldte fiait a pogányok elleni hadjáratba fiait. A világi harcosok mellett portugál egyházi előkelőségek is részt vettek a vállalkozásban. Egyaránt köztük volt: Liszabon és Portó bíborosa, Coimbra és Braga érseke, de még Évora és Setubal püspöke is. Olyan nagyurak parancsnokoltak a tisztikarban, mint az indiai alkirály, a braziliai portugál főkapitány, vagy Angola és Mozambik kormányzója.

Külföldiek is akadtak köztük, önkéntesek és zsoldoskatonák erősítették az inváziós haderőt. Ezek lándzsákkal, törökkel és kardokkal küzdöttek. Hatezer itáliai zsoldos állt Sebestyén király rendelkezésére, akiket XIII. Gergely pápa fogadott fel. Parancsnokuk nem volt más, mint Thomas Stuckley, angol származású zsoldoskapitány, aki hithű római katolikus volt, a lepantói tengeri győzelem veteránja. Kétezer kasztíliai spanyol önkéntes is részt vett a csatában. Alonso de Aguilar, az egykori felfedező és hódító vezette őket, aki korábban már Mexikót s Perut is megjárta. A portugál sereget másfél ezer flamand zsoldoskatonára is erősítette, ezeknek egy Burgundi Martouf nevű katonatiszt parancsolt. A csatában részt vett még másfélezer német landsknecht is. Ezek a harcosok szinte kizárólag gyalogosan küzdöttek. A portugálok oldalán vett részt a harcban hatezer marokkói lovas is, ezeket az árulókat maga a trónbitorló, Mohamed herceg irányította. A keresztény hadsereg legalább negyven ágyúval tüzelhetett.

Amilyen soknyelvű, soknemzetiségű volt a tarka keresztény tábor, ugyanolyan színes volt a marokkói haderő is. Legalább negyvenezzer muszlim harcolt a csatában a portugálok ellen, az iszlám szent, zöld zászlaja alatt. Marokkói arabok mellett berberrek és hispániai eredetű mórok, tuaregek és beduinok, törzsi rif és kabil harcosok alkották Abd-al Málík király haderejét. Mellettük még részt vett

a csatában tizenötezer török janicsár is, akiket egy Raballah nevű török pasa vezetett.

A seregek felállása jól tükrözte csataterületüket is. A portugálok védekezésre rendezkedtek be. Az volt a tervük, hogy a marokkóiak várható lovasrohamait szilárd védekezéssel török meg, s bevetik ellenük az ágyúikat is. Ezekkel szerették volna megtizedelni a marokkói könnyűlovaságot. A csatarend közepén kapták meg helyüket a portugálok. A luzitán harcosok hatalmas gyalogos négyzögekben álltak fel, ezeket tercióknak is nevezték. A terciók katonáinak egyharmada pikás és alabárdos katona volt, másik harmada muskétás zsoldoskatonára, míg a harmadik harmadot kardokkal felszerelt harcosok alkották. A terciók létszáma szigorúan meg volt szabva, egy ilyen négyzögben 270 gyalogos és csaknem ugyanannyi, 230 puskás kapott helyet. Egy terció három sorban állította fel a harcosait: az első sorban álltak a veteránok, a második sorban a kevésbé tapasztalt katonák, míg a harmadik sor, az újoncké, lényegében a tartalék volt.

A portugál lovasság a szárnyakon kapott helyet, mind a jobb, mind a bal szélén 600-600 keresztény lovaskatonára állomásozott, kétszer háromszáz fős

hadoszlopban. A mór segédcsoportok a jobb szárny szélére lettek beosztva. A tüzéség az első sorban kapta meg a helyét. A külföldi zsoldosok az első terciókba lettek állítva, bal oldalon a spanyolok és itáliaiak, jobb oldalon a németek és flamandok. A pápai zsoldosok számára a király testőrsége mellett jelöltek ki helyet.

Az ágyúk mögött, a csatarend első vonalában a portugál elit „kalandorok” másfél ezer fős csapata kezdte meg a csatát. Ők portugál nemesemberek voltak, akik nem zsákmányért, hanem a dicsőségért küzdöttek, saját költségükön harcoltak. Afrikai harcokban megedzett veteránok, a keleti háborúk harcosai, külföldön tapasztalatot szerzett egykori zsoldosok és az Európában hírnevet kivívott lovaskatonák voltak.

A portugálok közül szintén kiemelkedtek az encubertadosok is: ezek a nehézlovasok tetőtől talpig páncélt viseltek testükön, sőt még paripáikra is védőfelszerelést aggattak, az irtalmatlan afrikai hőségben. Legalább ezeregyezren voltak. A széleken haladtak, s ők alkották mindkét szárnyon az oldalvédeket, ők adták az előőrsöt, de még a hátvédet is a portugál hódító seregben. Az encubertadosok lenézték a páncél nélkül harcoló marokkói harcosokat.

A marokkóiak szerették volna bekeríteni a portugálokat, tudták, akkor már nyert ügyük van. Ebből felfejlődve akarták az arabok a keresztényeket az utolsó emberig megsemmisíteni. Úgy vélekedtek, csak így vehetik el a portugálok hódítási kedvét. Az európaiak foglyul ejtésével akarták hadifoglyokra szert tenni, értük hatalmas váltságdíjat szerezni, a túlélőket rabszolgává tenni. A csatarend kellős közepén álltak a gyalogos török janicsárok, mintegy tizenötezen. Előttük kaptak helyet a marokkói ágyúk. A szárnyakon, mind jobb, mind a bal oldalon tíz-tízezer lovas arab harcos várta, hogy bekeríthesse az idegen behatolókat, portugál betolakodókat. A jobb szárnyon lovas puskások is helyet találtak még maguknak, akiket xariféknak neveztek. A janicsárokat még mór könnyűlovasok is támogatták, mintegy ötezren, akik kiszorultak Hispániából, ellenszenvet éreztek az Ibériai-félsziget lakói ellen, hiszen az inkvizícióval megsemmisítették a moriszkók s marránusok kultúráját. Ha valakinek eszébe jut ezen felállásról a mohácsi csata, az nyilván nem a véletlen műve.

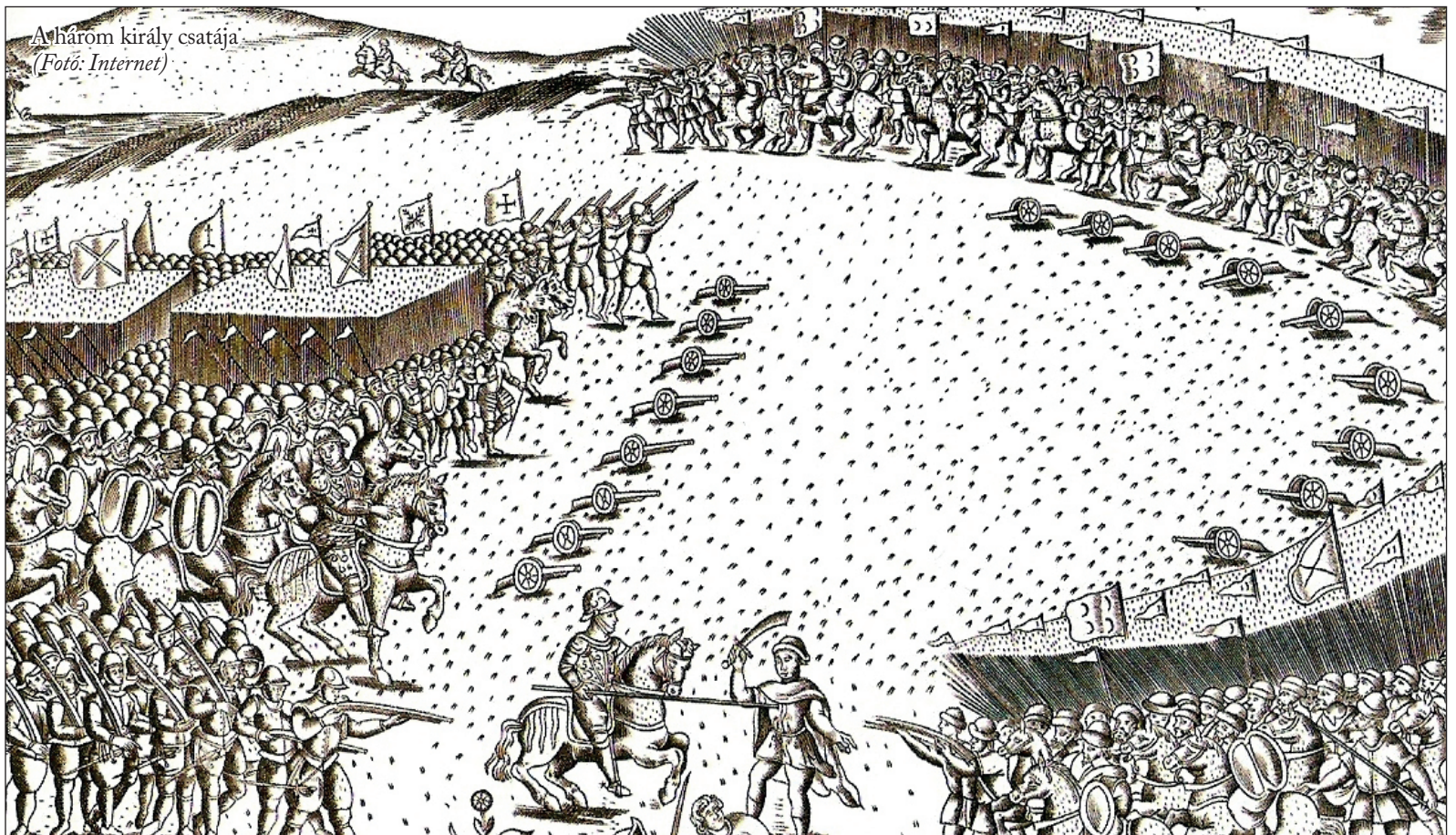
A csata menete

A küzdelem hosszú ideig, több mint négy álló óráig elhúzódott, ami főleg a portugálokat csigázta el, akik hosszú menetelés után érkeztek meg a csatamezőre. A nagy hőség sem javította a hangulatukat. Az El Ksar el Kebir-i csata heves puskalövésekkel és ágyúharcokkal kezdődött meg. Thomas Stuckley, a pápai zsoldosok kapitányát egy marokkói ágyúgolyó a portugál had közepén szabályszerűen lefejezte. A portugálok nem használták ki még az átmeneti sikereiket sem. Mindent meg kellett volna tenniük, hogy nagyobb létszámú marokkói ellenfeleik ne keríthessék be őket. Ehelyett inkább saját dicsőségüket keresték, az elit kalandorok és a páncélos lovagok vigyázatlanul előrenyomultak. Az utánuk felfejlődő flamand zsoldosok támadása még a saját szárnyaikat is veszélyeztette. Nagy lendülettel törtek előre, mit sem törődtek másokkal, a gyalogos terciókkal. Vakmerőségük jutalma az lett, hogy rohamuk kifulladt, lendületet veszített. Közelharc kezdődött, ember-ember elleni küzdelem. A portugál teljes páncélos lovasok elveszítették a parancsnokukat, s megpróbálták visszafordulni, átvágni magukat a küzdőkön. Ám szinte valamennyien elesetek. Az elit kalandorok csaknem egy szálíg odavesztek, már csak a gyalogos terciók maradtak harcképesek. A marokkóiak így lassan, de biztosan bekeríthették a portugál hadat. Oly nagy nyomás alá helyezték ellenfeleiket, hogy a gyalogságot majdnem az utolsó emberig lekaszábolták a mórok. Az ágyúkat is elfoglalták, s a keresztények ellen fordították. Azért tartott oly sokáig a csata, több mint négy álló óráig, mivel a portugálok szinte az utolsó emberig küzdöttek, nem szívesen adták meg magukat. A győztesek csak akkor kezdték zsákmányolni, mikor már halottak és sebesültek feküdtek mindenütt.

Mind a három király meghalt a csatamezőn

Sebestyén portugál király, amíg tehetett, bátran harcolt. Személyes példamutatásával szerette volna felrázni fásult embereit. Három lovat is kilöttek alóla. Véres közelharcban ölték meg a fiatalembert. Holtteste sohasem került elő, senki sem temette el őt, mindenki bizonytalan volt sorsát illetően. Barát és ellenség, még jóval a csatavesztés után is kerestette a portugál uralkodó tetemét.

Mohamed herceg, a portugálok által támogatott trónbitorló, a bekerítés veszélyét érzékelve, hamar megfutamodott a csataterületről, de nem jutott messzire. Csak egy keskeny hídon át lehe-

tett volna biztonságosan elmenekülni. De a megáradt Loukkos-folyó sokaknak útját állta. Kénytelen-kelletlen ugyan, rengetegen megpróbálkoztak a híd helyett a gázlón átkelve megmenekülni. Mivel a marokkói herceg nem tudott úszni, mikor leesett a hídról, belefúladt az áradás miatt duzzadt folyóba. Holttestéről a győztesek levágták fejét, különleges diadalmi trófeaként mutogatták.

A harmadik uralkodó, a nyertes marokkói király, Abd al Málík se érte túl a csatát. Ő viszont természetes okok miatt halt meg. A megerőltetés és a csata sorsa miatt érzett izgalom, a rengeteg vér s a fásasztó lovaglás, az irányítással s a csatával járó erőfeszítések túlságosan sok volt már az idős uralkodó számára. Még ott a csatamezőn elhalálozott, akkor hunyta le szemét, mikor hírt vette a marokkói fegyverek diadalának, a keresztények felett. Halálát hű szolgálói eltitkolták, nehogy a váratlan hír elkedvetlenítse a harcosait. Csak a csata végeztével mondták meg nekik. Még ott, azon nyomban, az El Ksar el Kebir-i harctéren közfelkiáltással választották meg a marokkói győztesek új uralkodójukat, az elhunyt király öccsét, Ahmed el Manszúrt, aki végigküzdötte velük a véres csatát.

A magyarok mindig, mindenütt ott vannak

A leghetlenebb helyeken és helyzetekben is lehet magyar emberekkel találkozni. Így a történész szinte már meg sem lepődik, mikor egy, a csata után készült portugál jegyzőkönyvben a következő történetet olvassa.

Az El Ksar el Kebir-i csatát választotta ki magának egy török janicsár, arra, hogy átszökjön a keresztényekhez. A portugál inkvizítoroknak, akik mint eretnekgyanus személyt kihallgatták, elmondta saját élettörténetét. Megtudták tőle, hogy a szökevény magyar származású fiatalember. Eredetileg Szombathely városában született, 1525-ben. Családnevére már nem is emlékezett, csakis a keresztnevére: Joao volt, vagyis Jani. Elmondta, hogy alig több mint tizennégy esztendősen, Szigetvár 1566-os ostromakor fogták el őt. Közölte portugál kihallgatóival, hogy édesapja hajdúhad-

nagyként szolgálta Zrínyi Miklóst, a horvát bánt, a szigetvári hőst. Azért, hogy ne kerüljön rabszolgatorba, janicsárnak jelentkezett. A törökök áttértették a muzulmán hitre, majd janicsárt neveltek belőle. Több helyen is harcolt, megjárta Európát és Kis-Ázsiát, de Afrikát is. Épp az El Ksar el Kebir-i csata ideje alatt látta elérkezettnek, hogy régi tervét megvalósítva, megszökhesse a törököktől. A portugál inkvizítorok alapos vizsgálat után, szabadon engedték a magyar származású janicsárt. További sorsáról semmit sem tudunk.

A csata közvetlen következményei

Sebestyén király, szerencsétlen afrikai hadjárattal mindent kockára tett, s mindent elveszített:

- egy hadsereget;
- egy dinastiát;
- egy birodalmat.

Portugália számára a csata rettenetes katasztrófa volt, hiszen egyetlen csatavesztés nyomán maradt:

- politikai vezetés;
- ütőképes hadsereg;
- gazdasági irányítás nélkül.

A portugál veszteségek hatalmasak voltak. A halottak és sebesültek létszáma elérte a kilencezer főt. Köztük volt Sebestyén királyon kívül még az indiai portugál alkirály. Nem kerülhette el sorsát maga Avieiro hercege se, a király távoli rokona. Ugyanígy járt a portugál gyalogos terciók irányítója is. Ugyanilyen sorsot szenvedett el jó néhány pap és inkvizítor is, például Lisszabon és Portó bíborosa, Coimbra és Braga érseke, de még Évora és Setubal püspöke is. A portugál egyházi lovagrendek vezetői közül szintén több nagymester tűnt el a harcok során. Miniszterek és más köztisztviselők sem éltek túl a Három Király Csatáját. Jónéhány előkelő nemesember is otthagya a fogát Oued el Malkavin harmezéjén. Mind a kilenc terció parancsnoka halott volt. Tartományi kormányzók és grófok, híres felfedezők leszármazottai (Vasco de Gama egyik unokája is) szintén ott pusztultak el. A leggazdagabb birtokos családok közül 205 familiának magva szakadt, a harcban szinte a teljes

portugál nemességet (szó szerint s átvitt értelemben is) lenyakazták a mórok. Rengetegen eltűntek a Loukkos folyó hullámaiban, a menekülni igyekvő portugál hódítók közül.

Nem kevesebb, mint 16000 foglyot ejtettek El Ksar el Kebirnél a marokkóiak. Értük hatalmas váltságdíjat szedtek a győztesek. Ennek nyomán a portugál nemesi családok jó része eladósodott és elszegényedett, pénzügyi összeomlás és roskasztó anyagi terhek vártak a rokonokra. Akikért a családjuk az óhazában nem tudták, vagy nem akarták kifizetni a váltságdíjat, azok a luzitánok a rabszolgakereskedők és emberkufárok, idegen kalmárok és lélekcsizárok áldozataivá váltak mind. Az óhaza útjai megteltek koldusokkal és kéregetőkkel. Alig több mint száz portugál katona tudott elmenekülni a portyázó és üldöző mórok elől, vissza a tengerparti erődökbe.

A marokkói veszteségek nem haladták meg a másfél ezer halottat és a háromezer sebesültet. A halott uralkodót, Abd Al-Málíkot, később, nagy tisztességgel temették el a családi sírboltban, Marrakesh városában, a Szaadida-mauzóleumban.

A távolabbi következmények

A vesztés portugálok legsürgősebb feladata az volt, hogy ki kellett választani az ország új uralkodóját. Mivel Sebestyén király nem nősült meg soha, így aztán törvényes utóda sem született. Még egyértelmű trónörökös sem nevezett ki, ezért nem volt más megoldás, mint a távolabbi rokonságban kutatni trónörökös után. Minden áron meg szerették volna akadályozni a luzitán nemesembereket, hogy a halott Sebestyén nagybátyja, a másik ibériai uralkodó, a spanyol II. Fülöp király legyen most az uruk. A megüresedett trónra támasztott spanyol igény Portugália oly nagyra tartott függetlenségét fenyegette. Az elkerülhetetlen bukás megakadályozására tett reménytelen kísérlet volt az is, mikor a trónra Sebestyén idős nagybátyja, Henrik, az érsek és főinkvizítor került. Bár a római pápa feloldotta őt papi esküje alól, hiába nősítették meg az öregembert. Az új uralkodó elhunyt, mie-

lőtt még utóda születhetett volna. A Kardinálisnak nevezett Henrik 1512-ben született, és 1580-ban halt meg békésen, alig két esztendővel a végzetes csatavesztés után. Ő volt az első főinkvizítor Portugáliában, aki nyilvános máglyahalált rendelt el, a moriszkók és a marránusok elleni perekben. Az autodafék 1540-től tartoztak hozzá a portugál mindennapokhoz.

A trónt hiába örökölte tőle az egykori III. János király természetes fia, Cato priorja, Antal herceg. Mivel törvénytelen származású volt (Sebestyén nagyapjának szeretője, egy zsidó hölgy volt anyja), Antal (Antonio) király kevesebb mint egy esztendeig uralkodhatott csak. (1580. július 24-1581. április 17). Spanyol Fülöp király hadvezére, a kegyetlenségéről híres Alba herceg üzte ki az országból. Párizsba menekült el, ott élt, 1595-ben bekövetkezett haláláig, gyémántkereskedelemből. Antal fia, Portugál Mánuel, 1638-ban halt meg, mint egy reménytelen portugál trónkövetelő herceg. Fülöp, mint újdonsült portugál uralkodó azzal szeretett volna népszerűséget szerezni, hogy kifizette azok helyett a váltságdíjat, akik a Három Király Csatájában marokkói hadifogságba estek.

A spanyolok úgy gondolták, az a küldetésük, hogy megőrizzék az Ibériai-félsziget friss egységét. Először tisztelték, majd figyelmen kívül hagyták, végül semmibe vették a portugálok ősi jogait. Am a hatvan esztendő spanyol uralom (1580-1640), a luzitánok számára nem volt más, mint maga a „babiloni fogság”. Csak 1640-ben lépett trónra újra egy nemzeti uralkodója Portugáliának, Braganca hercegeinek személyében.

A sebastianizmus, mint szellemi áramlat

Míg élt, Sebestyén királyt nem kedvelték túlzottan alattvalói. Hencegő alaknak és mindenre alkalmatlan teszetosza fráternek tartották. Mártírhálálával azonban minden megváltozott, alattvalói nem békéltek meg a vereség következményeivel, így a spanyolok uralmával sem. A halott király a portugál nemzeti hősök közé emelkedett. Legendák keringtek róla, mint a szentekről. Sok luzitán inkább abban hitt: a király még mindig életben van. Egyszer majd még visszatér a mór fogságból, s győzelemre vezeti népét – suttogták, mondták, remélték, a portugálok szemében ő lett az a Messiás, aki majd megszabadítja őket a gyűlölt spanyolok uralmától. Elhossa majd híveinek a tejjel-mézzel folyó Kánaánt. Visszaszerzi a portugálok egykori gyarmatbirodalmát, melyet addigra a spanyolok bitoroltak. Maga a portugál nemzeti egyház volt a sebastianizmus legnagyobb híve. Így aztán nem is volt talán olyan nagy csoda, ha Ál-Sebestyének, rejtélyes trónkövetelők bukkantak fel sorra-rendre az országban. Mind azt bizonygatta, hogy ő a törvényes uralkodó, az a portugál király, aki a csatában életben maradt, s hosszú idő után kiszabadult a hitetlen afrikai pogányok fogságából. Legalább négyen állították magukról ezt a képtelenséget. Hittek nekik, mivel hinni akartak bennük. Az első egy remete volt, akit meggyőztek egyházi előljárói, hogy játssza el a halott királyt. A második annyira hitt újdonsült szerepében, hogy megpróbált maga köré összegyűjteni egy pártutót, lázadó sereget. A harmadik nem volt más, mint egy spanyol származású pék, aki valaha régen a portugál királyi család alkalmazásában állt. A negyedik Velencében bukkant fel 1598-ban, húsz esztendővel a végzetes csatavesztés után. Valószínűleg a portugál főnemesség „teremtőmánya” volt. A spanyol hódítók mindegyiküket elfogták, s a Szent Inkvizíció kezére adták, akik megégették őket. Am mégoly szörnyű sorsuk sem vetett véget a sebastianizmusnak, a csodavárás kultuszának. Ezek

az Ál-Sebestyének, hamis trónkövetelők fegyveres lázadásokat is kirobbantottak a spanyolok ellen.

A győztesek megteremtették az ország egységét

Az El Ksar el Kebir-i csata után frissen megválasztott új marokkói uralkodó, Ahmed el Manszúr (vagyis Ahmed Almanzor, a Győzedelmes) nem vesztegette feleslegesen idejét. Mivel rengeteg portugál esett a fogságába, a váltságdíjakból és a hadizsákmányból jócskán telt arra, hogy az egész országban elismertesse frissen megszerzett hatalmát.

Nemcsak a négy királyi város hódolt be neki hamarosan (Fez s Marrakesh, Meknes s Rabat), de az ország többi fontos vidéke is (Tétouan és Agadir, Tanger és Casablanca környéke.) Sorra keresték fel a különböző arab s berber, mór és tuareg, beduin és rif, kabil és más bennszülött törzsek képviselői is, hogy hűséget esküdjenek az új uralkodónak. Ebben Salé kalózái és Ouyda nomádjai, éppúgy elől jártak, mint Larache szúfi dervisei s a Taourirt marabutjai, Kenitra bányászai és Ifrane tudósai, Chefchouan földbirtokosai és Tan-tan városának kézművesei.

Nemcsak muzulmánok, de a marránus zsidók és az országban élő moriszkók közösségeinek hódolatát is fogadta. Gazdag kereskedők és földbirtokosok, egyházi és világi előljárók biztosították Ahmed el Manszúrt, a Győzedelmet, hűségüktől. Európai követek kénytele-keletlen elismerték őt.

Amint sikerült neki megteremteni a marokkói nemzeti egységet, s mindenki elfogadta a hatalmát, máris terjeszkedni kezdett, külső hódításokba fogott, katonáinak legnagyobb örömeire. Első célpontja Touat híres oázisa (ma Algériában található). Ennek lakói berberek voltak, akik sókereskedelemből éltek. 1581-ben hódították meg a marokkóiak ezt a vidéket.

Ahmed el Manszúr szerette volna kiterjeszteni fennhatóságát a Szaharán túli világra is. Vonzotta őt az arany és a réz, a só és a rabszolgák bősége. Így fordult figyelme lassan a sivatagon túli fekete-afrikai királyságok felé. Ezek közé tartozott a Szongáj Birodalom néger birodalma is, a Niger folyó távoli vidékén.

Átkelés a Szaharán

1590. október 16-án, a tondibi csatában állt szemben egymással a marokkói arab hódító sereg, és a Szongáj Birodalom fekete uralkodójának harcosai, a Niger folyó partján.

A marokkói erők a létszámot illetően jelentős hátrányban voltak ellenfeikkel szemben. Mindössze négyezren érkeztek a Niger folyóhoz. Kétezer-ötszáz puskás gyalogos mellett ötszáz lovas íjász, lándzsákkal és kardokkal felszerelt katona alkotta az északi irányból érkezett sereget. Támogatta őket még 1500 marokkói könnyűlovas is. Sőt 6-8 angol eredetű, kisebb ágyú is akadt a marokkói hódítóknál. Irányítójuk egy spanyol származású eunuch volt, Judarh pasa.

A sereg felszerelését legalább 8000 teve és ezer teherszállító ló cipelte a hátán. Ezer lovas s hatszáz munkás felügyelt rájuk. Mindent magukkal kellett cipelniük, ennivalót és ivóvizet, fegyvert és takarmányt egyaránt. Két és félezer kilométeres útjuk a Szahara sivatagán keresztül, kerek négy hónapig tartott. Az összehasonlítás kedvéért: Tangertől Timbuktuig, a távolság szinte pontosan akkora, mint-ha valaki elgyalogolna Debrecenből Jeruzsálembe.

A velük szemben álló szongáj hadsereg legalább negyvenezer katonából állt, hivatásos harcosokból és népfelkelőkből egyaránt. Ezek közül majdnem tízezer gyalogos katonák, 12500-an pedig könnyű-

lovas harcosok voltak. Rajtuk kívül még ezer afrikai fekete zsoldoskatona is küzdött soraikban. Láthatjuk, a feketék tízszeres túlerőben várták az északról érkezett hódító arabokat. De ez sem mentette meg őket, hiszen nem ismerték a lőfegyverek hatásait, s nem használtak ilyeneket. Egyetlen, széles fronton megnyitott lovasrohammal, és a gyalogosok nyilaival, lándzsáival szerették volna legyűrni az ellenfeleiket. A marokkói puskás lövészek golyói ezeket ölték meg közülük. Az ágyúk lövései halálra rémítették a szongájokat. A feketék egész hadserege teljesen megsemmisült. Egyetlen csata során a szongájok minden erőfeszítése kárba veszett, hogy megállítsák az idegen hódítókat. Hiába tértek a nagy, döntő csata helyett, a kisebb rajtaütésekre, portyázásokra, gerillaháborúra, ez már nem változtatta meg a tényeket: a Szongáj Birodalom elbukott.

A tondibi csatában aratott győzelmük után, az arab hódítóknak semmi nehézséget sem jelentett, olyan városok elfoglalása, mint az ősi és nagyszerű Timbuktu, a kereskedelméről híres Gaó, a kultúrájára méltán büszke Dzsenne. A Szongáj Birodalom megszűnt létezni.

Így a marokkóiak szállták meg az aranytermelő vidékeket: Kayes s Mopti, Ségou és Sikasso környékét. Ahmed el Manszúr egyike lett a legnagyobb és leggazdagabb marokkói uralkodóknak (1578 és 1603 közt). Végül pestisben halt meg. Fiai és unokái vetélkedése, hatalmi harcai, intrikái egyetlen nemzedék alatt tönkretették a nagy Marokkói Birodalmat. 1666-tól kezdve, egy új, mind a mai napig uralkodó dinasztia, az Alavita uralkodóház tagjai ülnek a Legszeles Nyugati Föld trónján.

Miért volt oly jelentős a Három Király Csatája, El Ksar el Kebirnél?

Természetesen nem attól vált sorsdöntővé, hogy a csatában résztvevő mindhárom uralkodó meghalt a küzdelemben. Ez inkább csak érdekes és ritka dolognak nevezhető.

Attól lett oly történelmi jelentőségűvé a vialdal, hogy ez segítette az araboknak megteremteni a marokkói nemzetet, s egységes identitást. Államuk visszaverte a külső hódítókat, nem süllyedt vazalusi függésbe, mint több észak-afrikai arab ország. Nemcsak az északról előretörő portugálok és spanyolok hódításait állította meg, de a keleti irányból rájuk törő oszmán-törökök nyomását is.

A Három Királyok Csatája egyike volt az utolsó olyan középkori jellegű összecsapásnak, ahol még nem volt nyomasztó az európai hódítók technikai fölénye. Tudjuk, mi történt az aztékok, maják és inkák birodalmával. Műszaki és katonai előnyük birtokában néhányszáz elszánt konkvisztádor hatalmas bennszülött birodalmakat győzött le, semmisített meg. Ezt a sorsot sikerült elkerülniük győzelmükkel, a Három Király Csatájában a marokkóiaknak.

A portugáloknak is sorsfordító volt ez a küzdelem. Sebestyén király halálával elbukott az önálló luzitán királyság, elvesztették gyarmatbirodalmukat. Hiába szereztek vissza szabadságukat hatvan esztendővel később a spanyoloktól, akkor már csak másodrendű hatalomnak számítottak. A sebastianizmus mint szellemi áramlat, a csodavárás és a tunyaság filozófiája lett.

„Mindenkinek megvan a maga Mohácsa!”- tartja az ismert magyar mondás a történések közt. 440 esztendővel ezelőtt az El Ksar el Kebir-i katasztrófa, a Három Király Csatája, a portugálok Mohácsává vált, következményei miatt. Egyáltalán nem véletlen, hogy a marokkóiak 1990-ben még kalandfilmet is forgattak róla, Battle of the Three Kings címen, amerikai sztárokkal.

Högye Lajos

Harangok Hajdúböszörményben

Református templom, Bocskai tér
(A szerző fotója)

Az alábbiakban a hajdúk fővárosának tornyaiban - valamint haranglábjain - ma is fellelhető harangjainak rövid történetével és leírásával ismerkedhetünk meg.

A város négy temploma 10 harangot rejt ma is: három-három a két református templom és római katolikus templom tornyaiban „lakik”; míg a görög katolikus templom bal oldali toronypárja egy harangot „tartalmaz”. Kisebb harangot láthatunk a Budai Nagy Antal utcai református imaház udvarán lévő vas haranglábban, valamint a köztemető faragott fa haranglábja is őriz egyet. Megemlíthetjük itt még a Bocskai István Általános Iskola udvari haranglábján lévő iskolacsengőt is, amely már egy kisebb harangocska; valamint a bodaszőlői és hajdúvidi temetőben felállított kétszlopos-fedeles faragott haranglábban lévő lélekharangokat is.

Református templom, Bocskai tér

A Bocskai téren lévő többször átépített, romantikus stílusú monumentális református templom - a jegyzőkönyvek tanúsága szerint - 1805-ben épült késő barokk tornyát, a legújabb kutatások szerint az 1880-as átépítéskor felmagasították, és itt helyezték el a ma is meglévő 1864-ben öntött 800

kg-os harangot, amely egyúttal a város második legrégebbi harangja is.

Az első 750 kg súlyú harangot 1673-ban öntötték, majd miután az megrepedt, az 1786-os Czigner Győző-féle felújításkor újraöntötték. Am ez az I. világháborús rekvirálás áldozata lett a többivel együtt. Ez a 113 cm átmérőjű, fész alaphangú középső harang maradt egyedül a háborús időkből. Felirata: „ÖNTETETT BÖSZÖRMÉNY VÁROS KÖZÖNSÉGE ÉS A HAJDÚ BIRTOKOSSÁG KÖLTSÉGÉN, AZ 1673. ÉVBEN ÖNTÖTT ÉS AZ 1786. ÉVBEN ÚJRAÖNTÖTT KIS HARANG HELYETT, AZ ÚR NEVÉNEK DICSŐÍTÉSÉRE, ÉS A H. BÖSZÖR. REF. EGYHÁZ JAVÁRA. MDCCCLXIV.”, illetve: „EZEN HARANG ÖNTÉSÉT ÉS ÚJ MODORI SZERELÉSÉT ESZKÖZÖLTÉK: LITTMAN BÉLA ÉS POZDECH JÓZSEF.”

A harang palástjának felső részét gyermekfejek díszítik, illetve egy-egy magyar címer látható a két oldalán. Az új modorú felszerelés abból áll, hogy fűles koronával készült, de azt vastárcsával helyettesítve rögzítették a járomhoz, így vált billenthetővé. Ez az újítás lehetővé teszi, hogy a harangot a függőleges tengelye körül időnként elforgassák; így a harangnyelv nem mindig ugyanott üti a

harang palástját, ezáltal annak élettartama megnő. A palást két oldalán egy-egy fogantyú is van, így tudták a toronyba beemelni.

A templom nagyharangja szintén rekvirálás áldozata lett az I. világháborúban, ez 1793-ban öntetett és levétele előtt néhány héttel 1917 július 2-án megrepedt. Ezt 1922-ben pótolták Budapesten, az Ecclesia Harangművek - az elvitt harangok pótlására alakult cég Csepelen - Fritz W. Rincker vezetésével öntött haranggal, amely azonban 1938-ban szintén megrepedt. Pótlására készült el a jelenleg is látható 1367 kg-os, 138 cm átmérőjű, tárcsás felfüggesztésű, d1 alaphangú nagyharang, amelyet a neves harangöntő mester Szlezák László műhelyében készült Budapesten 1938-ban.

Felirata: „A HÁBORÚBA 1917-BEN ELVITT, ANNAK PÓTLÁSÁRA 1922-BEN KÉSZÍTETT, AZONBAN 1938-BAN MEGREPEDT HARANG HELYETT KÉSZÍTETTE A HAJDÚBÖSZÖRMÉNYI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÖZÖNSÉGE 1938”, illetve: „ÚJRAÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ, MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”, valamint: „SZENT, SZENT, SZENT A SEREGEKNEK URA TIED A SZÉLES FÖLD DICSŐSÉGÉVEL JÓNÁS 5. R. 5. V.”

Református templom, Kálvin tér (A szerző fotója)

Palástját körben, illetve kétoldalt koszorúba helyezett kisebb-nagyobb serlegek díszítik.

A harmadik harangja a 389 kg-os 83 cm átmérőjű, a 1 alaphangú, tárcsás felfüggesztésű kisharang, amely Budapesten készült az Ecclesia Harangművekben 1922-ben. Felirata: „A VILÁGHÁBORÚBA VITT HARANGOK HELYETT ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A HAJDUBÖSZÖRMÉNYI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÖZÖNSÉGE 1922” illetve: „A. D. 1922. HARANGMŰVEK RT. ÖNTÖTT ENGEM BUDAPESTEN. NO. 4203.”

Minden harang fa fedélszéken, megtört, öntöttvas jármokon és „homok” csapágyakon függ. A harangok nyelvét és jármait Pozdech József készítette, mindhárom harang használatban van. Mindkét református templom 1922-ben készült harangjainak beállítását Kratochvílla Béla harangszerelő mester végezte 1923-ban.

Református templom, Kálvin tér

Hasonlóan monumentális a Kálvin téri 1986-ban épült eklektikus stílusú református templom is, amely tornya eredetileg négy harangot hordozott. Az 1922-ben Budapesten az Ecclesia Harangművekben készült 2403 kg-os Hősök Harangját, amely a város legnagyobb harangja volt, a II. világháborúban elvitték, később sem pótolták pénzühiány miatt.

Ennek a haragnak a felirata volt: „AZ 1914-18 ÉVI VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSEINK EMLÉKÉT ŐRIZD ÉS HIRDESZD. A. 1922. D. ÖNTÖTT ENGEM BUDAPESTEN F. W. RINCKER ÁLTALNO. 4340 „, illetve: „AZ 1914-18. ÉVI VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN ELVITT HARANGJA HELYETT ÖNTETTE A HAJ-

DUBÖSZÖRMÉNYI REF. EGYHÁZ KÖZÖNSÉGE 1922.”

A jelenlegi három harang idomacél harangszékeken és jármokon, golyós csapágyakon van.

Nagyharangja, a Sívágó-harang 1048 kg-os, 128 cm átmérőjű, d1 alaphangú, 1898-ban készült Aradon, Hönig Frigyes harangöntő műhelyében. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE A HAJDUBÖSZÖRMÉNYI EV. REF. EGYHÁZ RÉSZÉRE ÖNTÖTTE IFJ. SÓVÁGÓ IMRE ÉS NEJE P. NAGY ZSUZSANNA A NÉHAI P. NAGY ANDRÁS ÉS NAGY MÁRIA SZÜLEIKRŐL RÁJOK MARADT ÖRÖKSÉGBŐL, 1898. MÁJUS HÓ 21. NAPJÁN ÖNTÖTTE HÖNIG FR. ARADON”.

A középső harang 689 kg-os, 100 cm átmérőjű, g1 alaphangú; az Ecclesia Harangművek öntötte Budapesten 1922-ben. Felirata: „A VILÁGHÁBORÚBA VITT HARANGOK HELYETT ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A HAJDUBÖSZÖRMÉNYI REFORM. EGYHÁZ KÖZÖNSÉGE 1922” illetve: „A D 1922. HARANGMŰVEK RT. ÖNTÖTT ENGEM BUDAPESTEN NO 4205.”

A kisharang 278 kg-os 75 cm átmérőjű, d2 alaphangú; ezt is az Ecclesia Harangművek öntötte Budapesten, 1922-ben. Felirata szintén: „A VILÁGHÁBORÚBA VITT HARANGOK HELYETT ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A HAJDUBÖSZÖRMÉNYI REFORM. EGYHÁZ KÖZÖNSÉGE 1922” illetve: „A D 1922. HARANGMŰVEK RT. ÖNTÖTT ENGEM BUDAPESTEN NO 4206.”

Mindhárom harang használatban van; utolsó felújításuk 2011-ben történt Gombos Miklós harangöntő által. A toronyban egyháztörténeti kiállítás tekinthető meg.

Római katolikus templom, Újvárosi út

Az 1863-ban elkészült szerény külsejű népi-es neobarokk Szent István titulusú templom tornya jelenleg is három harang otthona. Eredetileg mindhárom harang Korrentsch Márk egri harangöntő mester munkái voltak; a nagyharang 293 kg-os, a középső 152 kg-os, míg a kisharang 86 kg súlyú volt. A két nagyobb harang 1868-ban készített fa haranglábakon állt és áll ma is öntöttvas jármokkal, míg a kisebb a falból jövő két gerendán található a többi fölött.

Szerkezetük és torony felújítása utoljára 1999-ben történt.

Az egyedülként megmaradt, Szent István titulusú középső harang a város legrégebbi harangja, készült 1863-ban Korrentsch Márk műhelyében Egerben; 1938-ban pedig új vas-koronát kapott. felirata” SZ. ISTVÁN KIRÁLY AZ EGRI ÉRSEK ÖNTETTE...”.

A jelenlegi 355 kg-os nagyharang 1926-ban készült Sopronban Seltenhoffer frigyes harangöntő mester műhelyében az 1917-ben rekvirált nagyharang pótlására. Titulusa: „Keresztelő Szent János”, felirata: „TARTSATOK BŰNBÁNATOT” illetve: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE A HAJDUBÖSZÖRMÉNYI RÓMAI KATOLIKUS HÍVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL”.

A szintén elvitt kisharang pótlása is ebből a műhelyből történt 1926-ban; a jelenlegi harang 101 kg súlyú; titulusa: „Jézus Szíve”, felirata: „JÉZUS SZÍVE IRGALMAZZ!”, illetve: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE SEMBERY MIKLÓS ÉS RADÁCSI FERENCZ ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL”.

Római katolikus templom, Újvárosi út (A szerző fotója)

A harangok jelenleg használaton kívül vannak, külön kérésre szólalnak meg.

Görög katolikus templom, Újvárosi út

Az 1892-1898-ig épült kéttornyú, késő romantikus stílusú, Istenszülo Oltalma titulusú templom eredetileg három harangot őrzött, ezek mindegyike 1897-ben Aradon, Hönig Frigyes műhelyében készült. A háborús rekvirálások miatt a keleti torony ma üres, benne az elhagyott öntöttvas jármokkal. Mivel a nyugati toronyban ma is álló nagyharang a torony építésekor került a helyére, így elvinni sem tudták a kisebb toronyablakokon keresztül.

Felirata: „A LEGFELSÉGESEBB ISTEN DICSŐSÉGÉRE KÉSZÍTETTÉK KELEMEN BÁLINT ÉS NEJE D. VARGA JULI-ANNA VALAMINT GYERMEKEI: BÁLINT, TERÉZIA, JÁNOS ÉS MÁRIA VARGA LÁSZLÓ SZT-SZÉKI TANÁCSOS-ESPERES LELKÉSZ IDEJÉBEN 1897. ÉVBEN HÖNIG F. ÖNTÖT. ARADON”, valamint: „ISTEN AZ ÉN SEGÍTŐM BENNE BÍZIK SZÍVEM MEGSEGÍTTETTEK AZÉRT VIGAD SZÍVEM ÉNEKEMMEL DÍCSÉREM ŐT! ZSOLT. XXVIII. 7.”

Az 1250 kg-os harang 133cm átmérőjű, fa és idomacél haranglábban áll, eredetileg motorral húzták meg, de mióta megrepedt, többszöri javítás után sem használható. A harangszót hangszóróból hallhatjuk alkalmanként.

A Budai Nagy Antal utcában, az 1940-ben épült állami elemi iskolával szemben egy családi házból nem sokkal később kialakított református imaház udvarán áll egy vas harangláb. Ezen idomacél járomban függ egy kisharang, melynek felirata:

„ISTEN NAGYOBB DICSŐSÉGÉRE SAJÁT KÖLTSÉGÉN ÖNTETTE ÖZV. FAZEKAS GÁBORNÉ SZÜL. KÖVY A HAJDÚBŐSZÖRMÉNYI SZEGÉNYHÁZNAK ÖNTÖTE NOVOTNY ANTAL TEMESVÁRON”

A köztemetőben álló faragott ágasos lélekharang B. S. monogrammal készült 1987-ben.

E rövid összefoglalásból is kiténik, hogy milyen nehéz sora lehet egy tárgynak, egy jelképnek, amelyről létesítésekor azt vélheték állítatói, hogy az örökkévalóságnak készültek...

Reméljük mostohább sorsú harangjaink is egyszer megszólalhatnak majd!

Lélekharang (A szerző fotója)

Görög katolikus templom, Újvárosi út (A szerző fotója)

Mester Béla

Diplomáciatörténeti érdekességek (1933-1939)

Az alábbi írás a 20. század egy rövid időszakával foglalkozik, amely azonban bővelkedik diplomáciai eseményekben, folyamatokban. Célunk mindenképp az az érdekességek bemutatása, amelyek a köztudatban, a tankönyvekben is rosszul szerepelnek. A tárgyalt időszak óta 8 évtized telt el, a történetudomány a nemzetközi kapcsolatok vizsgálata során jelentős eredményeket ért el. Ez alatt az időszak alatt fontos levéltári anyagok szabadultak fel a titkosítás alól, váltak bemutathatóvá, és így nagyon sok alapvető monográfia született. A probléma az, hogy Magyarországon ezekből az eredményekből, feltárásokból, amelyek a kor szak diplomáciai folyamatait, eseményeit érthetőbbé tették, alig jelent meg valami, illetve a régi téves bemutatások és értelmezések maradtak meg, esetleg csak sporadikusan jelent meg belőlük valami. Nem célunk, és a terjedelmi korlátok miatt képtelenség is lenne a megadott időintervallumban a nemzetközi kapcsolatok kutatásainak, és új eredményeinek még csak vázlatos áttekintése.

A kiinduló pontunk Hitler kancellári kinevezése, 1933. január 30-án, a keret záró évszáma pedig 1939. szeptember 1., az új európai (!) háború kitörésének dátuma. A diplomáciatörténeti érdekességek áttekintését szinte majdnem kizárólag nyugati (angol, amerikai, francia) és orosz, illetve elvéve magyar történészek eredményeinek felhasználásával tekintjük át. A szerző hinni véli, hogy az írásával

egy kicsit segítheti az olvasó diplomáciatörténeti tájékozottságát. Áttekintésünket nem országokként végezzük el, hanem igyekszünk kronológiai rendben haladni, de akkor is a problémákat kiemelve, a különösségekre fókuszálva, a nemzetközileg fontos, jelentős eseményeket tárgyalva.

Adolf Hitler az 1925. július 18-án megjelent művében, a Mein Kampfban az alábbi külpolitikai nézeteket vallja. 1./ A császári Németországgal ellentétben nem kell gyarmatok szerzésére aspirálni. 2./ Nyugat-Európa felé nem szabad törekedni, de Németország ősellensége Franciaország. 3./ Németország számára a jövőben két szövetséges jöhet szóba: Anglia és Olaszország. 4./ A Versailles-ban elszakított német nemzetrészeket össze kell gyűjteni. 5./ Mivel Németország túlnépesedett, ezért Kelet-Európa felé (Drang nach Osten) kell tájékozódni, itt kell szövetségeseket szerezni, illet-

ve ami az angoloknak India, mint gyarmat, az a németek számára Oroszország. Ezt kell betelepíteni a német népfelleggel. Ez a Lebensraum (élet-tér) - elmélet. 1928-ban írt még egy könyvet Hitler, amely csak 1945 után került elő, és 1961-ben jelent meg. Ebben a külpolitikai nézeteit fejti ki részletebben, de voltaképpen beszédeinek rendszerezett

elején az angol kormány kiadta a Fehér Könyvet (White Paper), hogy megmagyarázza a honvédelmi kiadások 10,5 millió fonttal való megemelését. Hogy ez az összeg milyen sok, arra összehasonlítással hadd hozzuk fel, hogy ez a légiere fö fordított összeg fele! Hitlerék a White Paper kiadására hivatkozva jelentették be március 9-én a német légiere,

a Luftwaffe létrehozását, és március 16-án a hadkötelezettség bevezetését. Itt szeretnénk az olvasó figyelmét felhívni arra, hogy a fentebb említett publikációkban, az oktatásban ebből csak az szerepel, hogy a náci Németország megszegte a versailles-i békeszerződést (1919. június 28., ami voltaképpen békediktátum volt), és a locarnói szerződést (1925. október 16-án írták alá, garantálta a francia-német és a belga-német határ sérthetlenségét, kezességet Nagy-Britannia és Olaszország vállalt).

A következő eseményünk az 1935. május 2-án aláírt francia-szovjet kölcsönös segélynyújtási szerződés. Itt egy kitérőt kell tennünk. Az 1. világháború győztesei úgy rendelkeztek, hogy majd a Népszövetség keretében ők is leszerelik hatalmas hadseregeiket egy alacsonyabb szintre, illetve majd tárgyalások útján a veszteseknek, így Németországnak is biztosítják a fegyverkezési egyenjogúságot. Ezen rendelkezések végrehajtását már a weimari kormányok is kérték, de mindig csak ígéreteket kaptak. Nos, sok normálisan gondolkodó

nyugati történész szerint is egyetlen államot sem lehet karanténban tartani, megalázni, és hogy olyan létszámú hadsereget tartson, amely egy Németország méretű államban még rendőrségnek is kevés lett volna. Ezen történészek úgy gondolják, hogy még Németországnak is jogában áll egy nagyhatalmi státusához illő hadsereget fenntartani, hogy megvédje magát. De a győztesek sem leszerelni nem akartak, sem a fegyverkezési egyenjogúságot nem akarták megadni Németországnak. Ezért a német kormány úgy döntött, hogy elhagyja a leszerelési konferenciát és kilép a Népszövetségből: 1933. október 14.

Visszatérve a már említett szerződésekhöz (1935.) Egyértelmű, hogy Németország ellen irányultak. Míután a francia képviselőház 1936. február 27-én ratifikálta, jóváhagyta a francia-szovjet egyezményt, a szerződés francia ellenzői is úgy érveltek, ahogy Hitler: ez megsérti a locarnói egyezményt.

Mussolini és Laval (1935) (Fotó: Internet)

kiadásáról van szó, és semmi újat nem ad, amit már a Mein Kampfban megírt.

Az első külpolitikai útja Olaszországba vezetett. 1934. június 14-15-én tárgyalt Mussolinivel. A téma az Anschluß, Ausztria csatlakozása Németországhoz. Ezen a nyáron súlyos belpolitikai krízissel kellett Hitlernek megküzdenie. Az SA követelte a második forradalmat (a hatalomra jutás nemzeti forradalom volt), és egyéb dolgokat. Ami minket érdekel, az az, hogy az ún. Röhm-puccsnak voltak külpolitikai vonatkozásai is. Nevezetesen, hogy az SA vezetői a berlini francia követet (André François-Poncet) keresztül, francia kapcsolatokat tartottak fenn. Úgy látták (SA és a franciák), hogy ez az utolsó lehetőség Hitler megbuktatására.

A következő diplomáciatörténeti érdekesség az, hogy Nagy - Britannia az 1935-ös évre 10% - kal növelte a három haderőnem kiadásait. Az év leg-

Ami persze megint kimarad a könyvekből. Benne van viszont a következő. Németország 1936. március 7-én 3 zászlóaljat küldött (a legújabb szakkönyv szerint 30 000 katonát, amiben a szakértők egyetértenek) a Rajna-vidék demilitarizált zónájába. Óriási volt a felháborodás. Hitler utólag azt mondta környezetének, hogy élete legnehezebb 48 óráját élte át. Az angolok békíteni akartak, de a francia politikusok és a francia társadalom sem akart háborút, emlékezve az 1. világháború szörnyű veszteségeire. A nyugati szövetségesek, főleg a franciák összeroppanthattak volna Németországot, a demilitarizált zónába küldött német csapatokat minden nehézség nélkül (mozgósítás sem kellett volna!) elsöpörhették volna. Néhány történész szerint ez a Hitler-rendszer bukását jelentette volna. Ezen írás szerzője John Lukacs történésszel ért egyet. Hinni véljük, hogy némi belpolitikai problémát okozott volna, de Hitler hatalma nem bukott volna meg. Itt megint szükséges tisztázni egy téves felfogást, ami a magyar köztudatban még mindig jelen van. Sőt! Néhány magyar történésznel is. Ez már baj, de ez más kérdés. A köztudatban az van jelen, hogy a náci Németország Hitler hatalomra jutása után iszonyú nagy fegyverkezésbe kezdett, hogy ezzel szüntette meg a hatalmas munkanélküliséget (6 millió és több millió részmunkaidőben foglalkoztatott). Ez óriási tévedés! Németország 1935-ös bejelentése 36 hadosztály felállításáról, azaz kb. 300 000 katonáról van szó, ezek talpra állítása nem ment egyik napról a másikra. Ehhez sok pénz, idő, felszerelés, kiképzés szükségeltetett. Hanem amivel a munkanélküliséget felszámolták, az közmunkaprogramok indítása volt: lakások, iskolák, óvodák, utak, viaduktok stb. építése, egy gazdasági zseni, Hjalmar Schacht vezetésével, Silvio Gesell közgazdász elmélete, a kamatmentes finanszírozás alapján.

Nézzük a következő diplomácia-történeti érdekességet! 1935. január 7-én Rómában megkötik a Laval (francia külügyminiszter)-Mussolini egyezményt. Ez a szerződés az olasz gyarmatosítási törekvéseket elégítette ki: Abesszínia (Etiópia) olaszok általi elfoglalásáról volt szó. A háború 1935. október 3-án kezdődött. Mussolini nagyzási mániájának célja egy új Római Birodalom megteremtése volt. Az olasz terv még a támadás előtt közismertté vált, és nagy nemzetközi felzúdulást váltott ki. A Népszövetség folyamatosan tárgyal, szankciókat szabott ki Olaszországra, csak éppen nem a hadviseléshez szükséges anyagokra: olaj, szén, fém. A britek elzárhaták volna a Szezi - csatornát, de nem tették. Bár ezt az 1888-as konstantinápolyi konvenció megtiltotta, érdemben csak az áthaladásért szedett illetékek emelése okozhatott volna az olaszoknak gondot. A háború során az olasz katonai egységek mérgező gázokat vetettek be, nem csak az etióp hadsereg, hanem civilek ellen is. Értékeljük az elmondottakat diplomácia-történeti szempontból, és azért, hogy mi ezekben a különös! 1./ Etiópia a Népszövetség tagja volt! Hol maradt a kollektív, népszövetségi támogatás az agresszor ellen? 2./ Olaszország, amely aláírta a Briand-Kellogg paktumot, megsértette azt (Briand francia, Kellogg amerikai külügyminiszter volt). E paktum kizárja a nemzetközi viszályok rendezéséből a háborút. (1928. augusztus

27-én írták alá, Olaszország is.) 3./ A mérgező gázok használatát az 1925. június 7-én aláírt genfi jegyzőkönyv tiltotta meg.

A következő diplomácia-történeti különlegesség. 1935. június 18-án Nagy-Britannia kezdeményezésére megkötötték az angol-német flottaegyezményt. Ez lehetővé tette Németországnak, hogy a német flotta össztonnatartalma nem haladhatja meg a Brit Nemzetközösség flottája össztonnatartalmának 35 %-át. A tengeralattjárókat tekintve az arány 45-100, amit nagyon rövid időn belül 100-100 össztonnatartalomra módosítottak az angolok. Némi visszhangja volt. Nem Nagy-Britannia szegte meg a versailles-i békeszerződést?

Lépünk tovább! Nézzük, már csak nemzetközi, diplomáciai kihatása miatt is az ún. Hossbach-

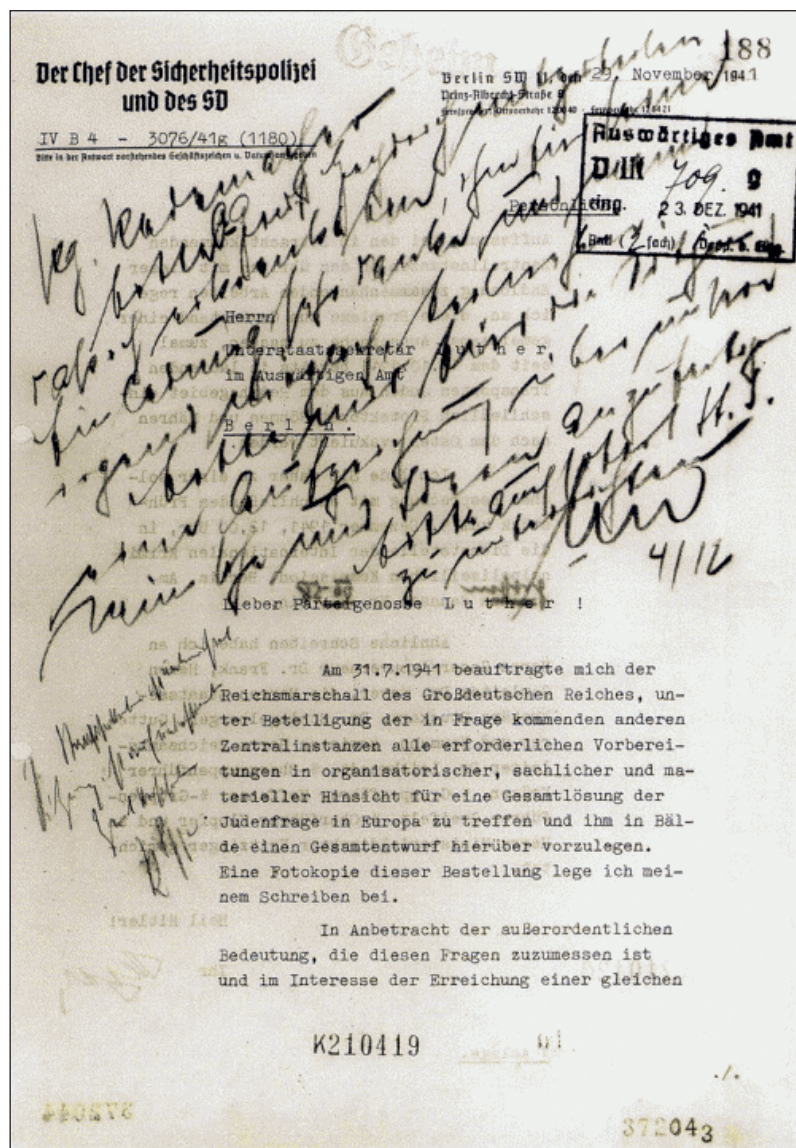
Területre szükség volt. Két gyűléssel telt ellenféllel kell számolni: Anglia és Franciaország. A német problémát erőszakkal lehet megoldani, bár ez kockázatot jelent. Hogy miként folyamodnak erőszakhoz, három lehetőséget fejtettek ki: 1./ 1943-1945 közötti periódus lenne jó, de ha a dolgok rosszabbodnak, akkor 1943-ban lépni kell. 2./ Esetleges polgárháború Franciaországban, mert ez a csehek elleni fellépést teszi lehetővé. 3./ Francia-olasz háború, akár 1938-ban, akkor Csehszlovákiát és Ausztriát le lehet győzni.

Ezek közül egy sem valósult meg. Hitler szerint a célokat nagyobb háború nélkül is el lehet érni. Hitler fejtegetései, a bekövetkező események fényében, csak álmódosások voltak. Nem egy nagy háborúra szólított fel, hanem annak szükségtelenségét hangsúlyozta. Akkor miért volt ez a konferencia? A résztvevők közül egyedül Göring volt náci, a többiek régi vágású konzervatívok voltak. Azaz ellenőrizhették. A konferencia nem volt más, mint belpolitikai manőver, a fegyverkezés volt a fő téma. Belpolitikai problémák voltak, ezeket kellett megoldani. Mi a baj ezzel a dokumentummal? A modern gyakorlat szerint egy hivatalos iratnak 3 követelménye van. Titkár, aki jegyzetel, majd a feljegyzéseit a megfelelő formában átírja. Ezt követően a javítás és hitelesítés céljából el kell juttatni az iratot a résztvevőkhöz, alá kell velük íratni, végül a hivatalos irattárba elhelyezni. Jelen esetben egyik feltétel sem teljesült! Igaz, hogy Hossbach ott volt, de nem készített jegyzeteket, hanem öt (!) nappal később emlékezetből írta meg beszámolóját. Kétszer is felajánlotta Hitlernek, hogy megmutatja a kéziratot, de ő elfoglaltságára hivatkozva mindig elhárította Hossbachot. Ennyit ezen dokumentum komolyságáról és megbízhatóságáról. Egyben minősíti többek között a Nürnbergi Törvényszék komolyságát is.

Összegzésként azt mondhatjuk el, főleg Hitlerről, hogy a zsarolásra, a kivárára játszott, arra, hogy az ellenfelek idegileg hamar feladják, és akkor tárgyalások útján el lehet érni a német célokat. A háborúval való fenyegetés is csak taktikai eszköz volt számára. Hogy 1939. szeptember 1-én kitört a háború, azzal külön kell foglalkozni majd.

A német hadsereg rövid, intenzív háborúkra volt felkészítve (Blitzkrieg), és nem hosszantartó küzdelemre. Az

tudjuk hogyan végződött. Ebből következően szó sem lehetett Európa feletti uralomról. Világuralom? Ehhez meg kellett volna mérkőznie Németországnak az USA-val. Németországnak egyetlen anyahajója sem volt. Építés alatt volt egy (Graf Zeppelin), de anyagi okok miatt nem lehetett befejezni. Négymotoros stratégiai bombázókkal nem rendelkeztek, mert nem arra készültek fel (Blitzkrieg). Képzelnék el, amint a Stukák az Atlanti-óceánba zuhannak, miközben azért indultak volna, hogy az amerikai nagyvárosokat támadják. Képtelenség. Félreértések elkerülése végett a szerző nem a náciakat, nem Hitlert akarja bármiféle bűn alól felmenteni! A szerzőt csupán a történelmi valóság, igazság iránti vágy vezérelte, szigorúan a tények ismeretése, és nem elhallgatása, és féligazságok ismétlése. Szent Ágoston szerint a féligazság rosszabb, mint a hazugság.

Hossbach-memorandum (Fotó: Internet)

memorandumot! Miről is van szó? A nemzetközi szakirodalomban, mint hivatalos okmány szerepel. Hitler 1937. november 5-re összehívta a külügyminisztert, hadügyminisztert és a fegyvernemek parancsnokait: Neurath, Blomberg, Raeder, Fritsch, Göring. Főként Hitler beszélt, főleg a Lebensraum szükségességéről, de csak nagy általánosságokban. Még mielőtt folytatnánk a konferencián elhangzottakat, fontos itt a lelegején rögzíteni, hogy az ún. Hossbach-memorandumot a Nürnbergi Törvényszék annak bizonyítására használta fel, hogy Hitler itt nagyon pontos menetrendet tűzött ki a háborút, illetve a háborúkat illetően. Magyarul leleplezi a náci agresszív terveit a háborúra, az Európa feletti uralomra, sőt a világuralomra! Térjünk vissza a tanácskozáshoz! Összefoglaljuk Hitler fejtegetéseit: Hitler szerint az élettér lehetett Európában, de gyarmatokról is szót ejtett, azaz nem pontosította.

Dr. Török László

Vállalati innováció és versenyképesség összefüggései Magyarországon

Napjaink közgazdaságtanának elfogadott tételévé vált az az állítás, hogy a globális gazdaság gyorsan változó körülményeihez való azonnali alkalmazkodni tudás fő bázisa az innováció. A folyamatos termék- és gyártás-fejlesztés, a szervezeti- és marketing-innováció hiánya, vagy annak visszafogott mértéke azzal a veszéllyel jár, hogy a globális versenyben az innovációt elhanyagoló nemzetgazdaságok vállalatai fokozatosan teret vesztenek, piacuk beszűkül, eladásaik csökkennek. Ez a tendencia veszteséges működéshez, a végén pedig a vállalati megszűnéshez vezethet. A vállalati termelés/szolgáltatás innovációval történő permanens megújulásnak gazdasági jelentőségét az adja, hogy a sikeres innováció és a pénzügyi teljesítmény szoros kapcsolatban van egymással mikro- és makrogazdasági szinten egyaránt.

A cikk témájának részletes kifejtése előtt definiálni kell azt, hogy a közgazdaságtan mit is ért az innováció fogalma alatt. Röviden és közérthetően ezt úgy lehet megfogalmazni, hogy az nem más, mint amikor a vállalkozó a termelési tényező új kombinációját alkotja meg. A vállalkozó ezáltal tehát megtöri a korábbi rutin tevékenységet. Emellett lényeges elem még a meghatározásnak az, hogy a vállalkozónak ez az innovatív tevékenysége más vállalkozókat is hasonló fejlesztésekre ösztönöz, ami végül a közöttük meglévő verseny kiteljesedéséhez és ez által az egész gazdaság fejlődéséhez vezet.

Kardinális annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy melyek az innovációs tevékenység szinterei, hogyan folynak, és mik e tevékenységek kiindulási pontjai. Ennek meghatározásában annak van jelentősége, hogy honnan indul és mi az iránya a fejlesztésnek. Ez alapján két irányú lehet az innováció. Az egyiknél az alap kutatások bázisaiban (egyetemek, állam által fent tartott kutatóhelyek) az innovációs tevékenység az alap kutatással veszi kezdetét, majd erre épülve a fejlesztés, a gyártás, a marketing és végül a piaci értékesítés következik. Ebben a fejlesztési modellben tehát az innováció az alap kutatásban született felfedezéssel indul, amelyet aztán az alkalmazott kutatásban finomítanak tovább és végül új terméként, vagy szolgáltatásként értékesítenek a piacon. A másik innovációs modellben (melyek jellemző szinterei a vállalatok, vállalkozások) az innovációs folyamat „motorja” ezzel szemben már nem az az előbb említett tudományos kutatómunka, hanem a vállalat által érzékelt piaci igények, amelyek a vállalkozókat arra ösztönzik, hogy új megoldásokat keressenek a későbbi profit reményében mindaddig, amíg van kielégítetlen piaci kereslet az adott termék vagy szolgáltatás iránt.

Elégé nyilvánvaló összefüggést lehet felfedezni abban a jelenségben, hogy amennyiben egy adott országban keveset költenek innovációra, akkor ezen ország vállalatai a nemzetközi versenyben lemaradnak, piacaik előbb beszűkülnek, majd pedig ki is szorulnak az általuk gyár-

tott termékek piacáról. Ezt az állítást nemzetközi statisztikai adatok is megerősítik. Hazánk a legutóbbi globális versenyképességi rangsorban (bár az utolsó mérés szerint kettő helyett javítva) még mindig annak utolsó ötödében helyezkedik el. Az innováció és gazdasági versenyképesség között meglévő szoros kapcsolatot az a tény erősíti meg, hogy az innovációs pénzügyi források felhasználásában a hazánk mögött álló uniós országok (Szlovénia kivételével) szintén a hátsó egyharmadban vannak. (Meg kell azonban jegyezni azt, hogy az innováció nem kizárólagosan meghatározó tényezője a vállalati versenyképességnek, mivel annak több eleme is van, de mindenképpen egy fontos komponense annak.)

Felmerül a kérdés, hogyha ennyire nyilvánvaló az összefüggés a tekintetben, hogyha egy ország nemzetgazdasága többet költ (és feltételezve, hogy ezt költést hatékonyan teszi) innovációra, akkor gazdasága – nemzetközi összehasonlításban – versenyképesebb lesz, akkor mi miért nem fordítunk erre többet? A választ két részre kell bontani, attól függően, hogy kinek kell(-ene) finanszíroznia a nemzetgazdasági szintű innovációs tevékenységet. Az egyik mindenképp az állam kellene, hogy legyen, mivel számára sem lehet közömbös az, hogy nemzetgazdaságának vállalatai képesek-e fejlődni, piacaikat megtartani, netán növelni azokat, ugyanis ettől függ azok munkahely megtartó/növelő képessége, költségvetési adóbefizetésük nagysága stb. Az elmúlt évek statisztikai adatai azt igazolják, hogy viszszaesőben van az állami szerepvállalás ezen a területen. Abszolút összegben növekedtek valamelyest az állam által felhasznált ráfordítások az elmúlt több, mint egy évtizedben, ugyanakkor részarányuk az összes ilyen címen elköltött ráfordításokban valamelyest visszaesett. Ugyanis 2004-ben az összes ilyen ráfordítást még 52 százalékban az állam fizetett, napjainkra ez 25 százalékra csökkent. Ezzel egy időben dinamikusabban növekedtek viszont a vállalati, az Unió finanszírozású és a külföldi tulajdonú cégek által alapított kutatóhelyek innovációs ráfordításai. Ugyanakkor a kutatóintézetekben foglalkoztatott kutatók száma nem csökkent, igaz nem is emelkedett, így az inkább stagnálást mutat. Az állami szerepvállalás csökkenésére magyarázatul szolgál az, hogy a finanszírozási rendszerek átalakulása zajlik hazánkban is és nemzetközi szinten is, ugyanis változóban vannak az innováció állami finanszírozásának elvei és módszerei egyaránt.

A másik fő finanszírozónak maguknak a vállalatoknak kell lenniük. Ebben tapasztalható némi előrelépés a korábbiakhoz képest, mivel a vállalatok innovációval kapcsolatos ráfordításaik érdemben növekedtek az elmúlt egy évtizedben. Magam is úgy tapasztalom – a három évtizedes vállalatvezetői gyakorlatom alapján -, hogy a cégvezetők tisztában vannak azzal, hogy a korábbi és a mostani mértéknél többet kellene ráfordítaniuk termékeik és gyártástechnológiájuk fejlesztésére. Ha ez az elvárás ennyire nyilvánvalóan tűnik, akkor mégis mik lehetnek az akadályai

annak, hogy sokkal élénkebb, dinamikusabb és több pénzügyi forrást felhasználó legyen a vállalkozások innovációs tevékenysége? A kérdésre választ keresve négy problémát látok.

Az első talán az lehet, hogy kiveszőben van a – korábban híresen jó – magyar nemzet új megoldásokat kereső, innovációs képessége, legalábbis a statisztikai adatok ezt látatják igazolni. Amennyiben megvizsgáljuk az erre vonatkozó nemzetközi statisztikákat, konkrétan az egy országban évente bejelentett találmányok számát, azt látjuk, hogy hazánk vonatkozásában folyamatosan csökkenés. Míg 1990-ben számuk közel négyezer volt, a 2000-es évek elején közelítette a 900-at, 2016-ban pedig már csak 668 volt, és ebből is mindössze 20 százalékuk kapott oltalmi bejegyzést. (Ugyanez az arány az innovációban élénjáró országok esetében 50-76 százalék között van, ilyen ország például USA, Japán, Dél-Korea, Kína). Semmiképpen nem lehet vigaszt számunkra az, hogy az Európai Unió sem dicsekedhet e területen kimagasló számokkal, ha az egy főre jutó találmányok számát vizsgáljuk meg. A világon évente benyújtásra kerülő közel 3 millió találmány 7 százalékát az alig 50 milliós Dél-Koreában adják be, és mindössze 6 százalék jut a közel 500 milliós Európai Unióra.

Második helyre – és itt semmiképpen nem fontossági sorrendről van szó – azt tenném, hogy az adórendszer nem eléggé hatékonyan támogatja a hazai innovációs tevékenységet. Itt arra gondolok, hogy az innovációnak a személy, az individuum a hajtómotorja, aki tehát megpróbál másként csinálni valamit, vagy valami mást akar csinálni, (mint azt bárki más korábban tette), azért mert ehhez érdeke fűződik. Ezt a feltaláló, újat alkotó tevékenységet az érdek oldaláról lehet jól befolyásolni. Itt van tehát leginkább helye az állami beavatkozásnak, különösen, ha annak eszköze a feltalálással elérhető egyéni haszon intézményes és konkrét ígérete a feltaláló részére. A jelenlegi helyzet ebben a vonatkozásban az, hogy a találmányi díjakat adózás szempontjából munkajövedelemként kezelik és emiatt relatíve magas adóterherrel sújtják, ezért nem fejt ki eléggé ösztönző hatást az új dolgokon, eljárásokon gondolkodó újítókra. Talán serkentőleg hatna az újítások növekedésére egy szerény (megkockáztatom, egy akár csak jelképes) adókulcs bevezetése az ebből megszerzett jövedelmekre.

Harmadik akadályozó tényezőnek látom az adókedvezmények jelenlegi rendszerét. Az innovációra a hazai vállalatok adókedvezményt vehetnek igénybe, ami önmagában dicséretes hozzáállás az állam részéről ehhez a tevékenységhez. Két évtizedes könyvvizsgálói tapasztalatomból tudom, hogy az ebben érintett vállalatok igencsak félve élnek ezzel a lehetőséggel, tehát az egyébként innovációra ösztönző adókedvezmények igénybevételel. Leginkább azért, mert az innováció után érvényesített adókedvezmények vállalati alkalmazását az adóhivatal igencsak rigórozusan ellenőrzi. Ebből következően azonban a

vállalatok azért sem erőltetik a kapujukon belüli innovációt és kutatás-fejlesztést, mert nagyon bizonytalanok abban, hogy az adóhatósági vizsgálat után (amikor a hivatal azt ellenőrzi, hogy a vállalat jogosan kapott-e támogatást és/vagy adókedvezményt az innovációs tevékenységére) nem sújtják-e támogatás visszafizetéssel, esetleg jelentős bírsággal. Ez a bizonytalanság érzetük leginkább abból adódik, hogy rendkívül bonyolult annak megítélése, hogy mi minősül innovációnak és mi nem, ezért inkább próbálják elkerülni ezeket a bizonytalan helyzeteket, ami viszont így visszaveti az újító elképzelések megvalósítását. Ezt az akadályozó tényezőt pontosabb jogi szabályozással – talán – meg lehetne szüntetni, feltéve, ha erre megvan a törvényalkotói szándék.

Az innováció hazai szintjének növekedésében negyedik akadályozó tényezője a vállalatok vezetői vállalkozói szemléletének hiányosságai, ami az innováció iránti igény elutasításában nyilvánul meg. A vizsgált esetek többségére az jellemző, hogy a vezető már eleve a saját terméke piacának tulajdonságiból vezeti le az innováció vagy új ötletek hiányát, azzal a magát is félrevezető állítással, hogy „nagy újdonságok úgysem törnek be az én iparágamba”. Ebből viszont azt a téves következtetést vonja le, hogy neki nem érdemes innoválnia, mert a piac úgysem lenne vevő rá, és ezért ő maga sem fog belevágni semmilyen saját (vagy akár valamelyik alkalmazottja) ötlete megvalósításába. A piac azonban nem így működik, a fogyasztói igények rendkívül gyorsan változnak, rövid idő alatt szűnnek meg olyan termékek, melyek iránt a közelmúltban még számottevő kereslet mutatkozott, helyüket mások, vagy azok konkurencia által fejlesztett (innovált) módoszatai veszik át. Ez a gyakran megtapasztalt folyamat arra kell, hogy ráébressze a vállalatok vezetőit, hogy piacon maradásuk – egyik – feltétele a folyamatos gyártmány- és gyártásfejlesztés.

Az innovációs tevékenység – mint sok minden más – azonban pénzbe kerül, mégpedig nem is kevésbe. Példaként Dél-Koreát lehet állítani, ahol az állam és vállalatai 2016-ban többet költöttek innovációra, mint Bulgária egész éves GDP-je.

A következőkben arra kívánok rámutatni, hogy mennyire nem könnyű feladat sem az államnak, sem pedig a vállalatoknak előteremteni az innovációhoz szükséges pénzügyi forrásokat. Az állam az ún. innovációs járulék befizetésére kötelezi a vállalatokat, ez azonban növeli az ő költségeiket, tehát csökkenti nyereségüket. Az állam ebből a vállalatoktól beszedett járulékból finanszírozza az innovációs kutatásokat. Vállalatoknál más a helyzet, az ő forrásai egyfelől származhatnak külső, vállalaton kívüli forrásokból. Jellemzően a hazai (előbb említett állami innovációs alaphoz) és az Unió pályázati alap-

jaiból lehet ezeket elnyerni, szigorú előírásoknak való megfelelés esetén. Ezek feltételrendszere talán túlságosan is túlszabályozott, azonban ennek ellenére is örömdetesen emelkedtek a hazai vállalkozások kutatás-fejlesztés címén elnyert támogatásai, különösen 2009-el kezdődően, amikor is megindult az Unió források beáramlása a hazai innováció finanszírozására. A pénzügyi források másik részét a vállalatok saját belső forrásai jelentik. Ezek a vállalatok korábbi nyereséges működéséből felhalmozott eredménytartalékból és a pénzkifizetéssel nem járó, elszámolt amortizációból képződnek. Azt, hogy ilyen mennyi forrása képződik a vállalatnak, döntően az éppen aktuális adószabályozás határozza meg. E tekintetben a közelmúlt éveiben a korábbiaktól kedvezőbb helyzetet tapasztalhatunk, azért mert a vállalati nyereségadó alacsonyabb (és egységes) lett, ami ez által az eredménytartalékok örömdetes növekedéséhez vezetett. Ezzel ellentétben az amortizáció szabályozása eléggé merev és változatlan, ezért

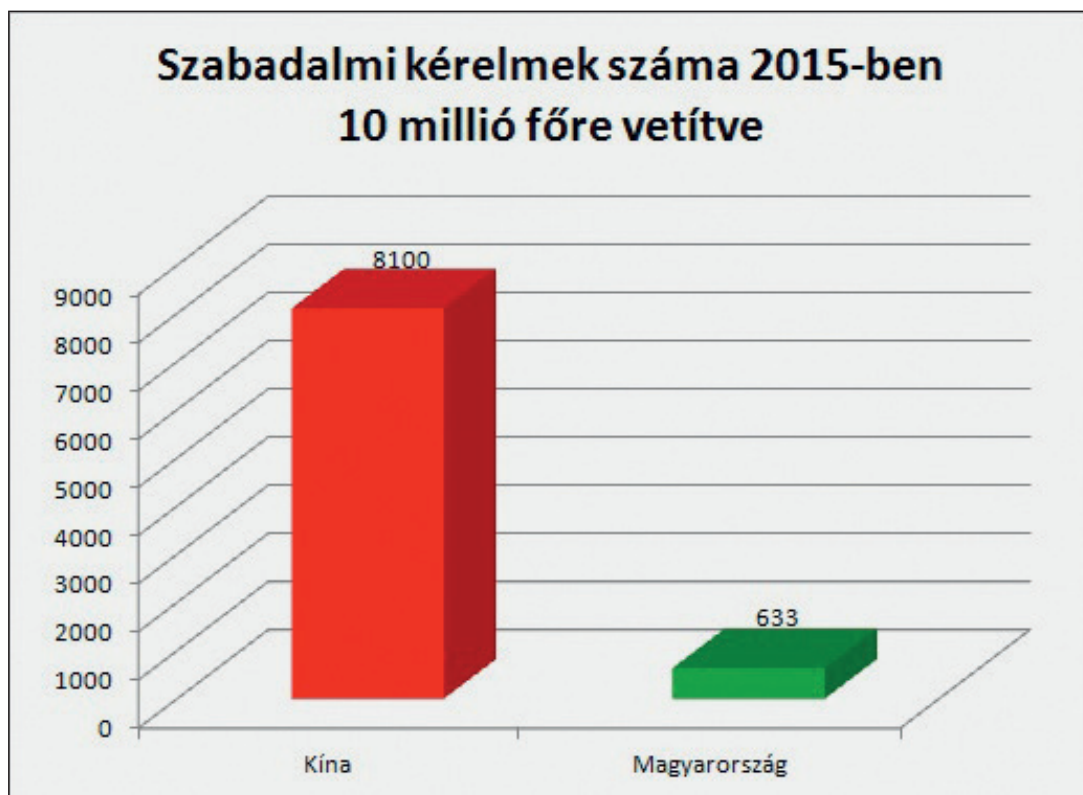
van szükség. Az ország és az Unió innovációval kapcsolatos jövőbeni tervei is azt mutatják, hogy ezt a területet kiemeltként fogják kezelni és az ehhez szükséges pénzügyi források – a korábbiakhoz képest – bőségesebben fognak az állami kutatóhelyeknek és vállalatoknak a rendelkezésére állni. Ezek igénybevételére természetesen csak akkor lesz lehetőségük a vállalatoknak, amennyiben lesz egyáltalán piacképesnek tűnő innovatív elképzelésük, ötletük. Az állam pedig – megítélésem szerint – egy jelentős lépést már megtett azzal, hogy kinyilvánította, a nemzetgazdasági szintű innovációs ráfordításokat a GDP jelenlegi 1,3 százalékáról 2020-ra 1,8-re kívánja növelni, ami nemzetközi összehasonlításban ugyan még mindig nem túl magas arány, de a tervezett növekedés dinamikusnak látszik és hazánk jelenlegi jó makrogazdasági adataira tekintettel teljesíthetőnek is tűnik.

Az innovációs pénzforgások várható bővülése nagyon fontos, de önmagában ettől még nem várhatjuk azt, hogy nemzetgazdaságunk vállalati növekvő innovációs tevékenységükből következően számottevően előrébb tudnak lépni a nemzetközi versenyképességben, ehhez intézményi változásokra is szükség van. Hol látom ebben a visszahúzó erőt? Hazánk komoly tudományos és innovációs potenciállal rendelkezik és rendelkezik napjainkban is, azokat azonban nem tudjuk kellőképpen kihasználni, mert széttervezett a magyar tudományos rendszer, sokkal közelebb kellene hozni egymáshoz az állami- és vállalkozások által végrehajtott innovációt. A jelenleginél jobban be kellene vonni ebbe a folya-

matba a felsőoktatást is, mert csak ekkor működhet hatékonyabban a nemzetgazdasági szintű innovációs rendszer. Mindezek megvalósítása elképzelhetetlen anélkül, hogy a kutatók, (függetlenül attól, hogy állami, vagy vállalati fenntartású kutatóhelyen végzik munkájukat), de különösen a fiatalok számára vonzó karrierlehetőséget biztosítsanak e terület, illetve hogy a felsőoktatási képzés során a gyakorlatban is jól használható tudást kapjanak a hallgatók.

A nemzetgazdasági szinten megjelenő innováció jövőbeni finanszírozása tekintetében van tehát ok az optimizmusra, mivel az állam és a vállalatok együttes növekvő támogatási valamint forrásképződési erőfeszítései és lehetőségei eredményeként a hazai gazdasági szereplők a korábbiaktól jelentősen nagyobb összeget fognak tudni fordítani erre a területre, így nemzetközi versenyképességük javulhat, és ezzel felzárkózásuk megkezdődhet az e területen élenjáró országokéhoz. Ha pedig a fent említett intézményi változások is beindulnak, úgy ez a felzárkózás akár egészen dinamikus is lehet.

Szabadalmi kérelmek száma 2015-ben 10 millió főre vetítve

az nem segíti eléggé a vállalati innovációs tevékenységre (is) felhasználható források képződését. A vállalkozások számára ebben a vonatkozásban – tapasztalataim szerint – érdemi segítség az lenne, ha szélesedne az ilyen címen elszámolható költségek köre és a jelenleginél is gyorsabban írhatnák le (számolhatnák el költségként) az innovációval kapcsolatban felmerült ráfordításait. Amint az az előzőekből kiderült, a vállalatok nem könnyen tudnak sem külső, sem pedig belső forrásokra szert tenni innovációs tevékenységük finanszírozására, ennek ellenére ezek abszolút összege és arányuk hazánk összes kutatás-fejlesztési ráfordításain belül az elmúlt években összességében jelentős mértékben növekedett.

Záró gondolatként az fogalmazódik meg bennem, hogy minden érintettnek van tehát teendője abban, hogy a hazai vállalatok nemzetközi versenyképessége javuljon, erőteljesebbé váljon az innováció révén. Mindenek előtt ilyennek gondolom azt, hogy a vállalatok vezetőinek mintegy belső kényszerévé kell, hogy váljon termékeik és gyártási rendszerük folyamatos innoválása, fejlesztése, ehhez tehát jelentős szemléletváltásra

